

POVRATAK U LIKU - BORBENA DEJSTVA U JUŽNOJ LICI

a) Obostrana vojna situacija

U višednevnom napornom maršu iz Banije, preko Vrnograča, Slunja i Plitvičkih jezera, po hladnoći i susnežici u tmurnim poznojesenjim danima početkom decembra 1942. godine 2. lička brigada je pristigla u rejon Korenice. Prošla su puna dva meseca od kako je, upravo iz ovoga rejona ranojesenjeg oktobarskog sunčanog dana prvi put napustila zavičajnu Liku i preko Plitvica odmarševala u Kordun. Mada je u Kordun upućena sa ograničenim ciljem i određenim borbenim zadatkom, njeni uspesi i ispoljeni kvaliteti ubacili su je u samu maticu najznačajnijih zbivanja i borbenih dejstava tokom jeseni 1942. godine. Na tom dvomesečnom putu, punom iskušenja i neizvesnosti, ona je požnjela izvanredne uspehe i odnela briljantne pobeđe, mada je ni gorčine poraza nisu mimoilazile. U gotovo danonoćnim napornim marševima i dramatičnim sudarima i bojevima, po nevremenu i oskudici, ispoljene su najlepše i najplemenitije osobine koje su resile njene borce. Junaštvo i postojanost, samopožrtvovanje i pregalaštvo njenih boraca i u najtežim borbenim situacijama učinili su je moćnom, poznatom i pouzdanom jedinicom. To joj je donelo ne samo slavu i priznanje već i opšte poverenje viših štabova u njene efektivne i potencijalne borbene sposobnosti da izvrši svaki, pa i najteži borbeni zadatak. Usled toga, ona je u gotovo svim složenim borbenim dejstvima upućivana najtežom stazom - da izvršava najteži, odnosno glavni borbeni zadatak. Otuda su i njene žrtve bile velike, gotovo uvek najveće među brigadama sa kojima je sadejstvovala. U njenom stroju pri povratku u Liku nije na žalost bilo mnogih div-junaka, jurišnika i bombaša, strelaca i puškomitraljezaca, komandira i komesara koji su puni snage, mladalačkog zanosa i vere u sigurnu pobeđu sa maštom o boljem i punijem životu u skoroj slobodi, gordo i smelo stupali u njenim redovima preko Plitvica u Kordun. Oni su, kao i mnogi pre i posle njih, uložili sebe u cenu uspeha i pobeđu kojima se jedino stizalo, i moglo stići, do prava i slobode napaćenog naroda za koji su vojevali. Svesni neminovnosti dragocenih žrtava u tako gigantskoj borbi i njihovi najmiliji, koji su ih sa nadom ali i sa zebnjom u srcu uvek očekivali, a ovoga puta ih nisu dočekali, stoički i dostojanstvo podnosili su sve nedaće nenadoknadivih gubitaka, ne skrivajući svoj duboki bol i neizmernu tugu.

Povrativši se u Liku proređeni redovi brigade su se brzo i značajno popunjavali. Na svoja mesta u stroju vraćali su se svi njeni borci koji su preboleli rane ili druge bolesti, kao i mladići još nestasali za vojnike ali orni za partizanske borce. Sredinom decembra ona je imala, po spisku 1.439 muškaraca i 122 žene, ukupno boraca 1.561. U rashodu, uglavnom u bolnici, bilo je 133 muškaraca i 14 žena, ukupno 147 boraca. U stroju je bilo 1.306 muškaraca i 108 žena, ukupno 1.414 boraca. Čim je stigla u Liku 2. brigada je, prema izveštaju Glavnog štaba Hrvatske od 8. decembra, bila upućena »oko Gospića da rušenjem pruge ometa odlazak Talijana i nanosi im gubitke.«¹⁶¹ Ubrzo je prebačena na sektor

161) Zb. V-10, dok. 18, 59.

Gračac-Lovinac gde se u borbenim dejstvima oko tih mesta zadržala do polovine januara 1943. godine.

Kao što se vidi Glavni štab Hrvatske je rasplagao podacima da Italijani nameravaju uskoro povući svoje trupe i napustiti Liku, pa je i 2. brigadi postavio zadatak u tome smislu. Mada su podaci o namerama Italijana da napuste Liku bili tačni, mnogima su tada (pa i kasnije) bili neubedljivi. Pošto je odluka italijanskog komandovanja o povlačenju svojih snaga stvarala u Lici bitno novu vojno-političku situaciju nužno je, mada u ponečem izlazi iz okvira ove teme, bar u osnovnim crtama izložiti šta su Italijani bili odlučili i zašto odluku nisu sproveli tada nego u proleće 1943. godine. U očekivanju italijanskog povlačenja, 6. divizija se tokom decembra do polovine januara nalazila na sektoru Gospić-Gračac, spremna da čim Italijani počnu povlačenje, napadne i potuče ustaško-četničke snage u napuštenim garnizonima i uporištima.

Usled teške situacije na Mediteranu italijanska Vrhovna komanda je tokom novembra povukla jednu diviziju iz 5. armijskog korpusa, sa prostora Otočac, Brinje, Plaški i Vrhovine. Ispraznjeni prostor popunili su trupama divizija »Re« i »Maserati«. Ali, kada je odlučeno da se u Italiju vrate još neke snage oni taj prostor više nisu mogli popunjavati svojim trupama, pa je odlučeno da se smanjivanjem okupacione zone sva Lika napusti i preda pod kontrolu ustaško-domobranskim a delimično i četničkim snagama. U to vreme Italijani su u Lici imali na prostoru Josipdol, Plaški, Ličke Jesenice, Javornik dva bataljona 121. puka divizije »Maserati«, na prostoru Vrhovine, Otočac, Brinje, Gospić kompletnu diviziju »Re«, a od Metka do Gračaca i južnije 152. puk divizije »Sasari« iz Knina. I kada je sve bilo pripremljeno, čak je i prevoženje nekih jedinica divizije »Sasari« počelo, sve je bilo odloženo i obustavljeno pošto je u međuvremenu pripremljena operacija »Vajs« (Weiss) - u nas poznata kao četvrta neprijateljska ofanziva protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Ogromni uspesi NOV i POJ u jesen 1942. godine osnovni su i jedini uzrok što je italijanska Vrhovna komanda sprovođenje svoje odluke o povlačenju pomenutih divizija morala odložiti.¹⁶²¹

Pripremajući povlačenje svojih trupa i napuštanje Like, komandant 2. armije je odmah odobrio veliko pojačavanje ustaško-domobranskih snaga pružajući im svestranu pomoć, pre svega u naoružavanju postojećih i stvaranju novih ustaških bojni. Kako nije bilo uslova za stvaranje novih četničkih formacija činili su sve da postojeće učvrste i održe, kako bi dobro naoružane i opremljene mogle izvršiti određene zadatke za njihov račun u napuštenom prostoru. Mada je dobro poznao brojne slabosti i niske borbene kvalitete svojih štićenika, general Roata je verovao da će oni uz njihovu podršku uspeti da obezbede funkcionisanje železničke pruge kroz Liku koja im je bila od velikog interesa.¹⁶³¹ U tu svrhu naredio je da se odbrambene instalacije i utvrđenja koja su oni temeljito izradili u mestima i uporištima pored pruge, u času povlačenja, imaju predati komplet-

162) Po povratku iz Rima general Roata, komandant 2. italijanske armije, u Sušaku 22. novembra 1942. godine saopštio je komandantima korpusa odluku o povlačenju još dveju divizija u Italiju i prepuštanju teritorije Like »Hrvatskim trupama i formacijama M.V.A.C«, četnicima. Već 25. novembra izdao je naredbu o novom rasporedu armije, ispuštajući Liku iz njega. On je 21. decembra utvrdio konačne rokove za prebacivanje određenih trupa u Italiju - za diviziju »Sasari« rok je bio 25. decembar, a za diviziju »Re« 28. decembar. Neke jedinice divizije »Sasari« početkom januara već su počele prevoženje, ali je pokret obustavljen i one su vraćene nazad. (Zb. V-9, dok. 162, 180, 183; Zb. V-10, dok. 146; Zb. V-II, dok. 127, 129, Zb. XIII-2, dok. 120.)

163) Zb. V-10, dok. 146. Obračajući se komandantima 5. i 18. korpusa 21. decembra 1942. godine general Roata, pored ostalog, kaže: »Imati na umu da ne treba isključivati mogućnost za dalje funkcionisanje pruge i posle 28-og pošto se predviđa da se može obezbediti njeno funkcionisanje od Ogulina do Lovinca pomoću hrvatskih trupa i ličkih formacija MVAC (četnika - D.O.) Molim komandanta 18. korpusa da ispita mogućnost obezbeđenja preostalog odseka pruge (Gračac i južnije - D.O.) pomoću formacija MVAC koje mu stoje na raspolaganju (eventualno ojačanih automatskim oružjem, koje treba zatražiti od mene)«. Njegova nadanja pokazala se neosnovana čim su njegove trupe u proleće 1943. godine napustile Liku, a štićenici mu ostali sami na porištu.

na i neoštećena ustaško-domobranskim snagama do Lovinca, a četničkim formacijama u Gračacu i južnije prema Kninu.

Da bi četničke formacije kompromitovane u narodu prikazali kao važan i samostalan vojno-politički faktor i da bi im koliko-toliko podigli moral i ugled u narodu, Italijani su, i pored energičnog opiranja ustaških vojnih i civilnih vlasti, objavili 1. decembra odluku da 3. decembra 1942. počinju povlačenje svoje posade iz Gračaca, zadržavajući je samo u železničkoj stanici, a vlast u mestu da predaju četnicima. Ova i druga zbivanja u Gračacu biće detaljno izložena kasnije.¹⁶⁴»

Pošto su pravovremeno upoznati sa italijanskim odlukama o prepuštanju Like njima, vojni vrhovi NDH su užurbano nastojali da, u skladu sa italijanskim planovima, svoje trupe u Lici znatno povećaju, bolje organizuju, učvrste i stabilizuju, kako bi opravdali poverenje i ispunili nade svojih pokrovitelja. U tu svrhu, Glavni stožer domobranstva je 11. decembra 1942. godine saopštio i naredio sledeće: »Budući da Talijani napuštaju područje između crte: Josipdol-Jezera-ne-Sedlo Vratnik-Senj (sve isključivo) i crte: Zrmanja-Knin (Knin će držati čete 18. italijanskog korpusa), obrazovat će se operativno područje Lika na kojem će se pojačati naše postrojbe. Za zapovjednika operativnog područja Lika određujem ustaškog pukovnika Francetića Juraja.¹⁶⁵ Sedište stožera: Gospić«. Interesantno je uočiti da njihovo operativno područje Lika ne zahvata ceo prostor u Lici koji napuštaju Italijani, mada su i to smatrali teritorijom svoje države, već samo do linije: Starigrad-Lovinac-Jankovića vrh (tt. 1256, oko 4 km jugozapadno od Donjeg Lapca). Osnovni zadatak područja, preciziran naredbom jeste osiguranje pruge Josipdol-Gospić-Lovinac i ceste Gospić-Karlobag, jer će cestu Otočac-Senj osiguravati Italijani. U sastav operativnog područja Lika, po ovoj naredbi, ušle su sledeće jedinice:

a) u Gospiću: 1. i 2. lička železnička stažarska bojna (1. bojna - 900 ljudi već je bila na osiguranju ceste Gospić - Karlobag, a 2. bojna - 800 ljudi ostala je u Oštarijama i nikad nije došla u ovaj sastav), 2. lovačka bojna (iz Bihaća u Gospić stigla je vozom 28. oktobra sa 657 vojnika a oko 1. decembra imala je 750 ljudi), 34. ustaška bojna, (bila je još u procesu formiranja 1. decembra imala je 450 ljudi)¹⁶⁶ i 1. bojna 12. domobranske pukovnije sa štabom u Gospiću od januara 1942. godine, a sa posadama u Lovincu, Pazarištu, Perušiću i nešto u Gospiću, jačine (početkom novembra) 655 vojnika, sa 564 puške, 37 puškomitraljeza, 6 mitraljeza i 12 lakih minobacača. U Gospić je 24. decembra stigao vozom i »Brzooklopni sat« (tenkovska četa) pod komandom ustaškog satnika Stjepana Milinkovića, namenjena za neposrednu odbranu Gospića pa je njena upotreba van mesta bila strogo zabranjena;

b) u Otočcu: 3. lička železnička stražarska bojna (1. decembra imala je 600 ljudi), 20. sat 12. pešačke pukovnije, (1. decembra imalo je oko 150 ljudi), posadni sat u Otočcu, 33. pripremna bojna, bez dva sata, 9. ustaška bojna (u procesu formiranja imala je dva sata - 240 ljudi oko 1. decembra). Osim ovih snaga, u Vrhovine je transportnim vozovima stigao kompletan ustaški 4. stajaći djelatni zdrug (brigada) sastava: 31. i 32. ustaška bojna i 2. gorska (brdska) stajaća bitnica

164) AVII, k. 16, br. reg. 3/1-38, 3/1-37, k. 17 br. reg. 4/1-34, k. 145, br. reg. 46/9-1.

165) Francetić je 22. XII iz Zagreba poleteo avionom u Gospić, oboren je kod s. Močila, uhvaćen je živ i predat k-di mesta Slunj, gde je osuđen i pogubljen. K-du oper. područja Lika preuzeo je njegov zamenik potpukovnik Šarić, dok 10. jan. 1943. nije stigao novi komandant ustaški puk. Vjekoslav Servaci (Servatzy), AVII, k. 66, br. reg. 24/4-2, k. 17, br. reg. 11/1-5.

166) Bojnik Delko Bogdanić je početkom oktobra sa većom grupom ustaša stigao iz Zagreba u Gospić sa zadatkom da obrazuje novu, 34. ustašku bojnu za čijeg je zapovednika postavljen. Osim toga, imao je da sredi i reorganizuje 1. bojnu 12. pukovnije koja je bila u rasulu. Kada je u Gospić stigla i 2. lov. bojna postao i njen zapovednik, pa je, do kraja decembra komandovao sa obe bojne (AVII, k. 66, br. reg. 1/1-3, 13/2-3, 18/2-5, 18/2-6, k. 14, br. reg. 21/1-15, k. 114, reg. br. 7/15, 3/24-1, 26/25-2).

(baterija), pod komandom ustaškog bojnika Milana Šulentića sa štabom u Ličkom Lešću.¹⁶⁷⁾

Posada Udbine (preko 400 vojnika - ustaša, domobrana, oružnika i ustaških milicionera), koja je ošla pred evakuacijom, imala se rasporediti po navedenim jedinicama. To su bile kompletne ustaško-domobranske snage koje su se pred kraj decembra nalazile u sastavu operativnog područja Lika. Pored njih, bilo je oružnika i ustaške milicije po selima i mestima koje su ustaške vlasti kontrolisale.

Mada je 6. divizija već u prvoj dekadi decembra 1942. godine bila orijentisana na borbena dejstva oko pruge na sektoru Gospić-Gračac nema pouzdanih podataka o bilo kakvim dejstima tih dana.¹⁶⁸⁾ Štab divizije je 13. decembra izdao zapovest za »napad na neprijateljske komunikacije i pripremu napada na Gračac«.¹⁶⁹⁾ Pošto italijanske snage imaju napustiti garnizone od Knina do Vrhovina, piše u zapovesti, zadatak divizije je da ometa saobraćaj napadajući transporte. U slučaju napuštanja Gračaca, određuje zapovest, razbiti četnike i zauzeti mesto, a potom prema situaciji razvijati ofanzivna borbena dejstva na severozapad i jugoistok. Početak napada (dejstva) nije određen, ali je naređeno da sutra, 14. decembra, štabovi brigada sa komandnim kadrom svojih bataljona izvrše izviđanje prema dobijenim zadacima. Prva brigada je imala da očisti Vučipolje i železničku stanicu Cerovac i postavi obezbeđenje prema Kninu držeći vezu sa 2. bataljonom 3. ličkog odreda, 3. brigada je trebalo da napadne Gradinu i mesto Gračac sa zapadne strane, a 2. brigada da napadne Bukovi Kuk i železničku stanicu Gračac, postavljajući osiguranje prema Lovincu »s tim da osiguranje ne bude mrtvo, već da čisti vaktarne i stajališta u Štikadi i Guduru«. Za izvršenje zadatka 3. brigadi se pridaje baterija haubica i protivtenkovski top, a 2. brigadi vod minobacača i protivtenkovski mitraljez.

Brigade će po izvršenom izviđanju, stoji u zapovesti, dostaviti projekte plana napada odnosno način kako misle izvršiti zadatak. U slučaju da Italijani ovih dana ne napuste Gračac štabovi brigada će izviđajući poslati predloge za napade na sporedne tačke na sektoru Gračac.

Za izvršenje dobijenih zadataka brigade su se u toku 14. decembra imale prikupiti i to: 2. brigada u rejonu: Cerovac, Klapavica, Bruvanjsko Rudopolje, Canković Draga, a 1. brigada u rejonu: Bruvno, Glogovo, Gubavčevo polje i 3. brigada u rejonu: Omsica, Kijani i Derin Gaj. Ujutro 14. decembra, dok je 2. brigada pristizala u određeni rejon, a 1. brigada bila na maršu preko Rudopolja prema svom rejonu sustigla ih je obavest da su ustaše napustile Udbinu i da preko Komića zajedno sa stanovništvom beže prema Lovincu, što je poremetilo stvorene planove.

b) Evakuacija ustaškog garnizona iz Udbine

Ustaške vojno-političke vrhove sudbina Udbine je tokom jeseni mnogo mučila i često uznemiravala. Čim bi primetili značajnije pokrete partizanskih snaga u pravcu Krbave, dizali su uzbunu na Udbini šaljući poruke avionima. Onespo-

167) Ovaj ustaški zdrug je 7. septembra ustrojen u Bihaću reorganizacijom dotadašnjeg Ličko-krbavskog ustaškog zdruha. Imao je tada četiri ustaške bojne i pod komandom ustaškog pukovnika Stjepana Tomićića činio je osnovnu snagu u odbrani Bihaća i okoline. Pošto su mu u Bihaću i Ličkom Petrovom Selu tri bojne (19, 31. i 33.) potpuno rastrojene i potučene, a 32. bojna desetkovana, od njihovih izbeglih ostataka u Sunji su obrazovane dve (31. i 32.) bojne, tako da je on u Liku stigao doslovno prepolovljen (AVII, k. 114, br. reg. 24/24-1, 7/25-1, 26/25-2, k. 15, br. reg. 7/1-20, 7/1-17, 7/1-18, 24/1-44, 18/1-59, k. 17, br. reg. 8/1-8, k. 96, br. reg. 6/19-1).

168) U arhivi Vojnoistorijskog instituta (k. 419, br. reg. 6/1) postoji dokumenat-zapovest 6. divizije »za napad na prugu Gračac-Raduč« ali nedatiran. Određen je »početak napada 10. ov. mj. do 21. čas«. Sadržina navodi da se radi o 10. decembru, naročito formulacija zadatka »Ako se može uzeti Lovinac kao sporedni zadatak, a glavni zadatak je navući neprijatelja iz Gospića i Gračaca i uništiti ga između Lovinca i Raduča... ili između Ričica i Lovinca kod škole Ličko Cerie«. Slično je formulisan zadatak u zapovesti od 13. decembra. Shodno osnovnoj zamisli raspoređene su snage po bataljonima, ali izgleda neprijatelj se nije dao »navući« pa od te zamisli nije bilo ništa

169) Zb. V-10, dok. 36.

kojavala ih je činjenica da svojim kopnenim trupama udbinskoj posadi u slučaju napada nisu mogli priteći u pomoć, a na pomoć italijanskih trupa nisu mogli računati. Moral posade i stanovništva održavali su čestim doletanjem aviona, doturajući municiju i druge potrebe. Avionima su iz Udbine evakuisali ne samo bolesne i iznemogle već i sve kolebljive, posustale i nepouzdanе, u prvom redu demoralisane domobrane. Kako je zima bila na pragu, a Italijani pred povlačenjem iz Like, stanje im je izgledalo neodrživo, pa je 25. novembra doneta odluka da se Udbina napusti a posada i stanovništvo evakuišu u Gospić.¹⁷⁰¹ Pošto svojim snagama nisu mogli obezbediti evakuaciju Udbine, odmah je od italijanske Visoke komande za Sloveniju i Dalmaciju (Supersloda - u stvari komanda 2. italijanske armije) u Sušaku zatražena pomoć za evakuaciju i odobrenje da se posada i stanovništvo mogu povući u Gospić. Supersloda (komanda 2. armije) ubrzo je udovoljila molbi Glavnog stožera domobranstva, odobrila je poduhvat i odredila svoje snage za prihvatanje posade u povlačenju. Planiranje i izvođenje poduhvata povereno je komandantu italijanske divizije »Re« u Gospiću, generalu Rafaelu Peligri (Raffaele Pelligra) uz tesnu saradnju sa Vojnim povjerenikom NDH kod Supersloda, pukovnikom Peričićem. Sve se ovo događalo u vreme kada su 1. i 2. lička brigada bile daleko od Like, angažovane u Pounju u borbama oko Dvora na Uni, što pokazuje da nisu imali nikakvog uvida u njihovo kretanje i svedoči koliko su zazirali od partizanskih snaga u Lici.

»Plan akcije baziranje na principu apsolutne tajnosti poduhvata, iznenađenja neprijatelja i mogao se izvesti samo pod zaštitom noći« - napisao je pukovnik Peričić. U rejonu Medak-Raduč-Lovinac već 10. decembra prikupljale su se jake snage za prihvatanje, sastava: 1. i 2. bataljon 2. pešadijskog puka divizije »Re«, 3. bataljon 152. pešadijskog puka divizije »Sasari«, 16. bataljon crnih košulja, jedna tenkovska četa iz 18. korpusa, 2. lovačka bojna sa jednom satnijom 34. ustaške

170) Glavni stožer 25. novembra u 20 časova sa oznakom »najžurnije« šalje vojnom povjereniku kod Supersloda depešu: »Donijeta odluka za napuštanje Udbine. Ishodite: 1) Odobrenje Supersloda za povlačenje posade u Gospić, 2) Sa općim povjerenikom i Superslodom uredite evakuaciju stanovništva u Gospić, 3) Sa Superslodom organizirajte odmah pohvat našim i italijanskim četama iz Gospića ka Udbini radi olakšanja izvlačenja posade i stanovništva. Rad najžurniji.« (AVII, k. 66, br. reg. 25/3-6). Već 26. novembra Supersloda je odobrila pothvat, naređivši 5. armijskom korpusu da ga sprovede (AVII, k. 58, f. 7, d. 1/104, k. 229, f. 6, d. 43). Popodne 10. decembra u Udbinu je avionom iz Gospića upućen bojnik Merslović, načelnik štaba vojnog poverništva kod Supersloda, da sa satnikom Baljkom utanači način i vreme evakuacije predajući mu radio-stanicu za održavanje veze. Evakuaciju je trebala početi 12. decembra u 03.00 časova, pa je 11. decembra popodne zapovedniku posade u Udbini avionom dostavljeno poslednje naređenje za evakuaciju sa ugovorenim znacima. Takođe, 11. decembra uveče izdata su poslednja naređenja svim učesnicima za početak akcije. U 03.00 časova 12. decembra, kada su sve trupe počele pokrete iz svojih rejona prema određenim položajima, satnik Baljak iz Udbine obaveštava generala Peligru da on neće »izvršiti naređenje za evakuaciju jer mu to nisu zapovjedili njegovi ustaški pretpostavljeni.« Pokret je odmah obustavljen i sve trupe vraćene u polazne rejone. (AVII, k. 53, br. reg. 17/1-2, NAV-I-T. 825, 58/550-555). Nastala je trka da se od ustaških vrhova pribavi naređenje koje će poštovati Baljak. Uzalud je pukovnik Balenović, zamenik zapovednika ustaške vojnice, 12. decembra u 19.25 uputio radiogram: »Zapovjednik posade Udbina satnik Baljak ima izvršiti sve zapovijedi primljene od zapovjedništva italijanske divizije 'Re' i od općeg vojnog povjerenika pukovnika Peričića radi izvlačenja iz Udbine u Gospić. Ovo najžurnije javiti satniku Baljku. Baljak se podređuje zapovjedniku sektora Gospić.« (AVII, k. 66, br. reg. 9/4-7). Baljak odbija da izvrši ovo naređenje, traži naređenje lično od poglavnika. U 12.45 časova 13. decembra iz Glavnog stana poglavnika upućen je zapovedniku sektora Gospić sledeći radiogram: »Uputite odmah zrakoplovom zapovjedniku posade Udbina slijedeći pismeni zapovijed: Po nalogu poglavnika ima se Udbina evakuirati zbog čega je poveljen pothvat iz Gospića sa našim i italijanskim četama. Imate izvršavati sve zapovijedi talijanske divizije 'Re' i zapovjednika sektora Gospić« (AVII, k. 66, br. reg. 10/4-2, Zb. V-32, d. 192). Čim mu je avionom oko ponoći 13/14. decembra dostavljena ova zapovest Baljak je pristupio energičnom izvršenju, tako da je već oko 3 časa sva vojska i stanovništvo bilo u pokretu, napuštajući Udbinu sa mnogo kola i ostalog prtljaga. U dvodnevnom natezanju sa ovim samouverenim ustaškim satnikom ustaški vrhovi i rukovodstvo pothvata nisu ni slutili da im upravo njegova zakeranja obezbeđuju uspeh akcije. Da se Baljak nije usjogunio pa da su izvlačenje počeli 12. decembra izjutra, kako su planirali, tada su se između Udbine i pruge nalazile kompletne 1. i 2. brig, što bi celom pothvatu dalo drugačiji epilog. Slučaj je htio da su upravo neposredno uoči povlačenja obe brigade prebačene na sektor Gračaca.

bojne i odred četnika (oko 300 ljudi) iz Metka, podržani sa dve artiljerijske baterije i dve čete minobacača. Radi koordinacije pokreta i dejstava ustaškom satniku Baljku u Udbinu 10. decembra avionom je doturena radio-stanica. Plan je bio: istovremeno kada noću krene posada iz Udbine krenuće i trupe za prihvrat iz rejena prikupljanja na liniji Medak - Lovinac u susret posadi sa Udbine, tako da u toku noći posednu položaje za prihvrat, na liniji: Kamača (k. 1180) - Trovrh (trig. 1234) - Gostuša V. (k. 934) - Debeljak (trig. 822) - Kik Gl. (k. 772) - Zir (trig. 852) - Bukova Gl. (trig. 705). Sa ovih položaja italijanske snage bombardovale su i vršile pritisak na Mogorić i Ploču kako bi otklonile pažnju sa pravca Udbine, dok su ustaške snage pod komandom ustaškog bojnika Delka Bogdanića imale da posednu liniju Trovrh - Komača radi prihvatanja udbinske posade u izvlačenju. Mada su se ovako jake snage 3-4 dana nalazile u tim malim mestima, štab 6. divizije (kao i štabovi brigada) izgleda nije o tome znao ništa ili je znao pa im je namere pogrešno procenio. Stoga se desilo daje neposredno uoči neprijateljskog poduhvata, sa Udbine i sa pruge, iz toga međuprostora dve brigade prebacio u rejon Bruvna i ne sluteći da time olakšava posao neprijatelju. Tako je italijansko-ustaško komandovanje dobilo ono što je želelo, postiglo je potpuno iznenađenje i dobilo otvoren prolaz prema Lovincu, čime je uspeh akcije bio obezbeđen.

Posada i stanovništvo napustili su Udbinu u 3.50 sati 14. decembra, noću i po gustoj magli, uputivši se u neizvesnost putem prema selu Komiću. Sve do Ljeskovca (trig. 811) nisu nailazili ni na kakav otpor osim stražarskih pripucavanja iz pravca Mutelića i Čojluka. Oko Udbine se, na ivicama okolnih sela i za njihovu zaštitu, nalazio po vodovima raspoređen 4. bataljon 3. ličkog partizanskog odreda. Delovi (vodovi) u Muteliću i Čojluku, mada je u mrkloj noći polje bila pritisla i gusta magla, otkrili su pokret čim je kolona napustila Udbinu. Odmah su poslali kurire u štab bataljona i svojim četama u Visuću, Jošanu i Mekinjaru da ih obaveste o događaju, a oni su svaki za sebe i svojim pravcem samoinicijativno nastavili da sa strane prate kolonu, nastojeći da je preteknu. Mada je nevidljivost bila potpuna, tempo kretanja kolone nije bilo teško pratiti pošto su zaprežna kola u žurbi cestom tandrkala i škripala. Kolona se kretala žurno sa svim potrebnim obezbeđenjima. Kada je stigla na Ljeskovac (trig. 811) na nju je pripucano, verovatno vod iz Čojluka. Odatle, kolona skreće ulevo i poljskim putem preko zaseoka Opalići žuri prema Komiću, odnosno prevoju (prelazu, klanecu) između Komače i Komića (k. 1028) gde se nada prihvatu. Dva voda 4. bataljona 3. odreda, svaki sa svoje strane, nisu napuštali praćenje kolone već su je, dok se ona usporeno kretala poljem, pretekli i zaposeli ulaz u klanac kome je ona hitala, ne znajući da su vrhovi iznad njih već bili posednuti snagama 2. lovačke bojne i 34. ustaške bojne. Ustaška kolona je stigla u Komić, pred klanac, oko 6. časova gde su je ova dva voda sačekala žestokom vatrom. Po ustaškom priznanju, razvila se žestoka četvoročasovna borba po kamenjaru i u gustom magli. Čim je čuo pucnjavu u Komiću štab 2. brigade je uputio 2. i 4. bataljon u tome pravcu, ali su oni, na maršu oko 10 časova, dobili podatke da se radi o bekstvu ustaša iz Udbine. I štab 1. brigade je uputio dva bataljona u pravcu Korita na putu između Komića i Lovinca, ali je intervencija ovih snaga zakasnila.

Svojom upornošću ova nevelika grupa boraca (najviše do 50 boraca) dovela je ustašku kolonu u veoma tešku situaciju.

Bila je nejaka, a pomoć nije stigla na vreme, pa nisu mogli da rastroje i unište neprijatelja. Očigledno je ustaški bojnik Delko Bogdanić, koji je sa 2. lovačkom i delom 34. ustaške bojne u to vreme držao Trouuru, Komić i Komaču, mnogo razmišljao i oklevao da li da se po gustom magli upusti u neizvesnu borbu, pa tek nakon četiri časa kada se već magla počela podizati pojavio se iza leđa grupi boraca i otvorio prolaz kroz klanac udbinskoj koloni. Pri tom je došlo, usled magle, do međusobnog puškaranja i sudaranja 2. lovačke bojne i udbinske kolone. Čim su nesporazum uklonili, najpre su kroz klanac prebacivali stanovništvo sa Udbine sa zaprežnim kolima, upućujući ga uz obezbeđenje prema Koriti-

ma i dalje ka Lovincu. Upravo su tada na poprište pristizala dva bataljona 2. brigade koji su se takođe usled vrletnog terena, bespuća i magle sporo kretali i dockan pristizali. Ustaše su već kroz klanac proveli svo stanovništvo sa 30 zaprežnih kola punih materijala i nešto stoke kada su ovi bataljoni stupali u borbu. Severnij padinama Mirkača (k. 1130) nastupao je 4. bataljon, a desno od njega kroz selo Kojić 2. bataljon 2. brigade. Pošto su ustaše kroz otvoren i slobodan prolaz brzo izmicale, zahvatili su samo zaštitničke delove. Oni su oko 15.30 žestoko napali delove 2. lovačke bojne i udbinske posade koji su štitili povlačenje kolone upravo u vreme kada su se i ovi delom počeli pripremati za povlačenje. Međutim, napad ovih bataljona je zaustavljen i suzbijen protivnapadom 2. lovačke bojne, pa su se ustaške snage pod zaštitom mraka neometano u toku noći povukle i stigle u Lovinac, pošto su i bataljoni 1. brigade dockan stigli u Korita. Sve ustaško-italijanske snage su sledećeg dana vraćene u svoje garnizone, čime je ova akcija okončana. »Velika korist bila je gusta magla i tamna noć onih dana, te je omogućena još veća tajnost i tako olakšala samu evakuaciju« - konstatuje general Peligra u svom izveštaju.

Dva bataljona 2. brigade imali su 2 mrtva i 9 ranjenih boraca. Zaplenjeno je: 1 brdski top bez zatvarača, mali minobacač, oko 4.000 metaka, nešto bombi i granata bez upaljača, dok su ustaše uništile oko 20.000 metaka, sanduk lekova, putnički automobil, inventar posadne ambulante, više zaprežnih kola sa namirnicama i drugim materijalom, pobivši pod njima više konja.¹⁷¹

Ustaše su, prema njihovom izveštaju, imale 9 poginulih među njima i jednog poručnika, 14 ranjenih a 1 je nestao, a prema italijanskim podacima imali su 10 mrtvih, 25 ranjenih i 1 nestalog.¹⁷²

c) Borbena dejstva oko Lovinca

Madaje epizoda sa udbinskim ustašama završena brzo, tek izjuta 20. decembra počela je akcija oko Gračaca radi provociranja i izazivanja protivnika. Brigade su ovoga puta dobile drugačije zadatke, pa time i raspored, nego što je bilo određeno zapovešću od 13. decembra. Dok je 1. brigada ostala na prvobitnom zadatku - osiguranje prema Otriću i Kninu, 3. brigada je dobila zadatak da razbije četnike u Dubokom Dolu, Vučipolju, na Vučjem vrhu i Cerovcu, a u Grabu jednim bataljonom da postavi zasedu prema Gračacu sa ciljem da neprijatelja koji pođe iz Gračaca uhvati u klopku i uništi u sadejstvu sa bataljonima 2. brigade. Dva bataljona 2. brigade imala su da posednu k. 248, k. 674, selo Potkokirna, zaključno sa k. 607, imajući glavne snage na južnim padinama Kuka (k. 607) da bi pod vatrom držali put Gračac-Malovan i sa delovima 3. brigade u zasedi sačekali i uništili neprijatelja koji pođe iz Gračaca. Ostala dva bataljona ove brigade sa 2. bataljonom 3. ličkog odreda, dejstvovala su severozapadno od Gračaca sa zadatkom da ruše prugu i unište ustaška uporišta na tome prostoru. »Zadatak divizije je bio da navuče neprijateljske snage od Otrića i Gračaca i da

171) Zb. V-10, d. 60, 61; AVII, k. 418, br. reg. 3/3, 3/1-3.

172) Zb. XIII-2, d. 127; AVII, k. 17, br. reg. 4/1-60, k. 53, reg. br. 17/1-2, NA'V-N-T-825, 58/550-555). Iz Udbine je evakuisano i u Lovinac stiglo OKO 420 vojnika (Italijani kažu 416) i 900 civila (Italijani kažu 940) sa oko 400 pušaka (Italijani kažu 650 i 300.000 metaka), 16 puškomitraljeza, 7 mitraljeza, 2 brdska topa, 1 protivtenkovski top, 2 mala minobacača, 1 minobacač 81 mm, oko 30 kola pokuštva i namirnica i nekoliko stotina grla stoke. Po pristizanju u Lovinac udbinska posada je raspoređena: oružnici su pojačali oružničku posadu u Lovincu, oružnički naučni sklop novaka od 117 vojnika pojačao je posadnu satniju u Lovincu, 4. ustaška satnija otišla je u Gospić za posadu u Ličkom Novom, 19. satnija 12. domobranske pukovnije otišla je u Otočac (AVII, k. 16, br. reg. 17/1-26, 17/1-32). Vlada NDH je 19. decembra naredila da se sve izbeglice iz Udbine upute u Zagreb. (AVII, k. 66, br. reg. 4/16-8). Transport sa izbeglicama iz Udbine krenuo je u Zagreb 30.XII u 14.30 časova (k. 16, br. reg. 31/1-16).

ih uništi. Akcija 9. brigade (3. brigade - Đ.O) bila je samo izazivačka da bi se neprijatelj mogao navući na željene položaje« - napisao je štab divizije u svom izveštaju. Pošto Italijani nisu bili naivni ni lakomisleni, pa se nisu dali »navući, izazvati i isprovocirati« to je štab divizije morao konstatovati kako brigade uglavnom nisu izvršile zadatak, mada su one uradile što su mogle. Na svom pravcu 3. brigada je raspršila, delom pobila i pohvatala, četničke posade, dok je severozapadna grupa 2. brigade razbila oružničku postaju Gračaca u selu Guduri (ovde se povukla 3. decembra kada je morala napustiti Gračac) i ubili 3, zarobili 5 oružnika i 6 naoružanih civila, zaplenivši 27 pušaka i 4.000 metaka.¹⁷³» Ovako malim rezultatima, a pogotovo slabom aktivnošću jedinice, štab 1. hrvatskog korpusa je bio nezadovoljan, pa je odmah intervenisao.¹⁷⁴¹ Ubrzo su potom usledile višednevne borbe oko Lovinca.

Napad na Lovinac i okolinu prva je značajna akcija 6. ličke divizije u Lici nakon mesec dana njenog postojanja. Evo kako je njen sastav, po izveštaju od 24. decembra 1942. godine, tada izgledao. Ukupno brojno stanje divizije bilo je 3.844 borca. Od toga: radnika 177, seljaka 3.294, zanatlija 154, nameštenika 40, vojnih i policijskih lica 120, intelektualaca 59. Po nacionalnosti bilo je: 3.680 Srba, 159 Hrvata, 1 Rus, 1 Židov, 1 Slovenac, 1 Musliman i 1 Italijan. Članova KPJ bilo je 367, vanpartijskih komunista 1.171, nije pripadalo nijednoj partiji 2.306 boraca. Nepismenih u diviziji bilo je 270.

Od toga u 2. brigadi je bilo 1.591 borac (275 starešine i 1.316 boraca). Radnika: 29 starešine i 43 borci, seljaka: 185 starešine i 1.213 borci, zanatlija: 25 starešine i 40 borci, nameštenika: 3 starešine i 3 borci, vojnih i policijskih lica: 25 starešina i 15 borci, intelektualaca: 8 starešine i 2 borci. Po nacionalnom sastavu bilo je: Srba 272 starešine i 1.290 boraca, Hrvata 3 starešine i 25 boraca i Italijan 1 borac. Članova KPJ bilo je: 117 starešina i 24 borca, vanpartijskih komunista 113 starešina i 336 boraca, 45 starešina i 956 boraca nije pripadalo nijednoj partiji. Nepismenih u brigadi je bilo 100 boraca. Očigledno je to tada bila daleko brojno najjača brigada u diviziji, što samo svedoči o njenoj ogromnoj popularnosti. No, ovo stanje se nije dugo zadržalo. Već početkom januara iz nje je znatan broj starešina, boraca i oružja upućen za popunu ostale dve brigade, najviše u 1. brigadu, pa je njeno brojno stanje opalo.^{174al}

Lovinac je malo podvelebitsko mesto na pruži Gospić - Gračac, tada sedište nevelike opštine sa više hrvatskog nego srpskog stanovništva. Mada su u Lovincu i u hrvatskim selima neposredno oko njega ustaše formalno imale vlast i kontrolu, oni ipak tim prostorom nisu dominirali pošto je u tim selima bilo odanih aktivista, pristalica i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta.

173) Zb. V-30, dok. 190; AVII, k. 17, br. reg. 4/1-34, 4/1-35, k. 418 br. reg. 23/1-2.

174) Nezadovoljan radom štaba i dejstvima divizije polit, komesar 1. hrvatskog korpusa Većeslav Holjevac, uputio je okružnicom 22. decembra 1942. kritiku na rad polit, komesara divizije Rade Žigica i štabu div. u celini. Pošto pomenutom okružnicom ne raspolazem, njene zamerke i kritike mogu se sagledati donekle iz odgovora komesara divizije upućenog komesaru korpusa 4. januara 1943. pošto su završene borbe oko Lovinca. Naglašavajući da kritiku svoga rada i celokupnog štaba ne može prihvatiti u celosti, on kaže: »Prije svega Vama je bilo poznato, da smo mi bili upućeni na jedan određeni sektor (Gračački) sve u iščekivanju, da će okupatori povući se i da na vrijeme stupimo u borbu s četnicima. Na ovom sektoru uslovi vođenja operacija bez velikih žrtava teški su, jer se okupator povukao oko same pruge i dobro se utvrdio. Da je tako, najbolje svjedoče naše zadnje operacije, gdje smo skoro za svaku pušku imali po jednog borca izbačenog iz stroja. Ja sa ovim ne mislim reći, daje opravdano, što smo mi četiri do pet dana propustili, a da nismo vršili nikakve akcije. No ipak moram istaći, da su borci bili umorni, jer nisu imali tri mjeseca odmora, a prilikom našeg odlaska iz Slunja od strane komandanta Gl. štaba Hrvatske, a kasnije i k-ta korpusa, rečeno nam je, da se borci odmore. Inače, da smo dobili u zadatak, da usmjerimo našu aktivnost protiv četnika i okupatora u Lici, rezultati bi bili kud i kamo veći, jer u otočkom kotaru su uslovi za vođenje ovakvih operacija mnogo povoljniji. Plijen, koji smo zarobili u tih mjesec dana u okružnici je također umanjen...«. Ne ulazeći u moguće nesporazume, pa i opravdanosti kritike, činjenica je daje odmah divizija pomerena sev. zap. od Gračaca i ubrzo prešla u odlučnija dejstva oko Lovinca, između Medka i Gračaca. (AVII, k. 796, br. reg. 1/7).

174a) AVII, k. 419a, br. reg. 30-12

Tokom leta i jeseni vojnu posadu u Lovincu činila je 3. domobranska satnija 1. bojne 12. pešačke pukovnije sa neutvrđenim brojem oružnika i ustaške milicije u mestu i po selima. Od 14. decembra posada je bila znatno pojačana, gotovo duplirana. U njen sastav, posle povlačenja sa Udbine, ušao je oružnički naučni sklop novaka od 117 dobro naoružanih vojnika a vod oružnika sa Udbine (do 40 ljudi) ušao je u sastav oružničke postaje Lovinca. Bilo je tu domobrana, oružnika i ustaša oko 300 dobro naoružanih, bez ustaške milicije po selima i u mestu. Na železničkoj stanici bila je italijanska posada - jedna ojačana četa. Glavnina posade bila je u mestu Lovincu, uključujući i brdo Cvitušu (k. 665), dok su se po selima nalazili uglavnom oružnici i ustaška milicija. Mesto je bilo nesolidno utvrđeno i za odbranu slabo pripremljeno. Bila je to improvizacija sa zaklonima od kamena, zemlje i drveta - suvozd. Jedino je Cvituša, koju su ranije držali i utvrdili Italijani, bila dobro i planski utvrđena sa žičanim preprekama ispred rovova i bunkera.

Posle intervencije štaba korpusa* štab divizije je odlučio da pređe u energičnije dejstva između Metka i Gračaca, s ciljem da likvidira ustaško-domobransku posadu u Lovincu i okolnim selima, a po mogućnosti, i italijanske posade u železničkim stanicama od Raduča do Štikada. Stoga su 1. i 2. brigada iz rejona Gračaca prebačene u rejon Ploča-Kik, a 3. brigada je pomerena u rejon između Štikade i Lovinca. Druga brigada je imala da zauzme Lovinac i Cvitušu, a po mogućnosti i železničku stanicu Lovinac. Osnovni zadatak 1. brigade bio je da onemogući intervenciju od Gospića i Metka, posedanjem položaja: Rastik (k. 630) - Bogunica (k. 706) - k. 622 - k. 591, a delom snaga da zauzme železničku stanicu Raduč i pomoću minerskog voda divizije da poruši što više pruge, puteva i mostova na njima. Treća brigada je imala da kod Štikade postavi osiguranje prema Gračacu, da poruši što više pruge i da očisti sela Smokrić i Ričice, ubacujući makar jednu četu na Razvalu (k. 640) kako bi sprečila bekstvo iz Lovinca. Napad je trebalo da počne 25. decembra u 17 časova.

Druga brigada je prešla u napad u tačno određeno vreme postigla je iznenađenje i brzo izvršila zadatak. Pošto se slavio katolički božić slavlje je, pored stanovništva, delimično zahvatilo i posadu (domobrane i oružnike) pa je pred energičnim i neočekivanim napadom odmah nastala pometnja i brzo rasulo. Otpor im je bio u mestu dosta neorganizovan i slab. Brzo su se pokolebali, raspršili i dali u bekstvo na sve strane, kuda je ko stigao, a najviše su bežali u Velebit. Njih 40 sa ranjenim poručnikom Laktićem i sa 5 puškomitaljeza i 1 minobacačem pobegli su italijanskoj posadi u železničku stanicu. U toku 27. decembra, u Tribalj je izbilo 25 domobrana sa oružjem, a preko Velebita u Karlobag, pa odatle u Gospić, stiglo je 27 vojnika sa 1 minobacačem, dva puškomitaljeza i puškama. Pometnji i brzom rasulu odbrane u mestu mnogo je doprineo jedan vod 1. bataljona, pod komandom Marka Šašića. Ovaj bataljon je čistio selo Piplice nastupajući prema crkvi u Lovincu, levo od puta G. Ploča - Lovinac. Imajući pouzdanog i hrabrog vodiča vod se po mraku neopaženo provukao u mesto kod crkve i počeo napad unutar mesta. Usledio je odmah energičan napad bataljona, pa je posadu zahvatila panika i bezglavo bežanje. Uzalud je poručnik Božidar Ognjanovac (za koga njegovi pretpostavljeni tvrde da se istakao u odbrani Udbine) trudio da spreči paniku i organizuje otpor, spasa nije bilo. I sam ne znajući situaciju, hitajući po mraku da spreči bežanje i rasulo, naleteo je na vod u mestu i tu poginuo sa pratnjom od 5. vojnika. Preko Peregina polja prema Cvituši i železničkoj stanici nastupali su 3. i 4. bataljon. Cvitušu je branio jedan vod domobrana, koji je iz dobro uređenih položaja pružio snažan i organizovan otpor. Ponavljani i odlučni juriši nisu uspevali, pa se borba za ovo brdašce oteglala. Tek kada je u dejstvo stupila artiljerijska baterija i minobacači, a domobranima pored znatnih gubitaka (italijani kažu 5 mrtvih i nekoliko ranjenih, izveštaj divizije tvrdi da je nađeno 11 mrtvih, nepoznato ranjenih) ponestalo i municije napustili su položaje.

Od napada na željezničku stanicu odustalo se, pošto se uvidelo daje odlučno brani jaka italijanska posada iz dobro uredenih položaja. U Lovincu je te noći zarobljeno 40 vojnika, među njima dosta oružnika i oružničkih novaka sa Udbine. Zaplenjena je 51 puška, 17.650 metaka, 3 mitraljeza i druge opreme. »Poručnik Bešević komandant hrvatske posade u Lovincu prešao je u partizane« - tvrdi komandant divizije »Re«, dok se taj podatak ne nalazi u dokumentima 6. divizije. Brigada je svoj zadatak izvršila uz gubitke od 5 mrtvih i 24 ranjena borca.¹⁷⁵ U toku 26. decembra vršeno je uglavnom čišćenje Lovinca i okolnih sela od neprijateljskih ostataka.

Glavna snage brigade su se, do 30. decembra, nalazile u podvelebitskim selima od Miletić Gaja do Ričice u pretraživanju i čišćenju terena od zaostalih ustaša, a 28. decembra razbila je veću grupu četnika u Ričicama. Italijanska avijacija je svakodnevno nadletala i bombardovala položaje oko Lovinca, naročito nadomak željeznice stanice i Cvitušu. Puškomitraljezac Proko Počuča oborio je 28. decembra italijanski bombarder »Savoja Marketi« koji je pao na oko 1 km od stanice. Posada je pobjegla u stanicu, a avion se zapalio. Ipak se uspelo iz njega izvući mitraljez kalibra 13 mm sa 187 metaka. U pomoć 1. brigadi upućen je 26/27. decembra 4. bataljon 2. brigade koji je poseo položaje na Bogunici 27. decembra ujutro.

I pored svih nastojanja 1. brigada nije uspela zauzeti željezničku stanicu Raduč. Ona je u toku 26. decembra došla u sukob sa 2. lovačkom bojnom i dve satnije 34. ustaške bojne koje su, pod komandom ustaškog bojnika Delka Bogdanića, iz Gospića pohitale u pomoć Lovincu. Ove ustaške snage su iz Gospića do Kruškovca prevezene vozom gde su se pod vatrom iskrcale i produžile nastupanje prema stanici Raduč. Na domaku stanice naišle su najači otpor i zaustavljene. Čim je pao mrak Bogdanić se uplašio opkoljavanja i noćnih napada, pa se užurbano povukao u željezničku stanicu Medak gde je prenoćio mada je imao minimalne gubitke (1 mrtav i 6 ranjenih vojnika). Odmah je o neuspjehu telefonom izvestio komandanta italijanske divizije »Re« zatraživši od njega pomoć i pojačanje u snagama i sredstvima. Osim artiljerijske baterije koja ga je već podržavala iz stanice Medak, upućen je i oklopni voz da ga vatrom podrži sa pruge, dok drugih pojačanja nije bilo. Nemajući kuda, Bogdanić je razpoloživim snagama morao preduzeti napad na Bogunicu koju je branio tek pristigli 4. bataljon 2. brigade. Napad je počeo oko podne 27. decembra uz snažnu podršku artiljerije i oklopnog voza. Mada su ustaške snage bile višestruko nadmoćnije trebalo im je četiri časa uporne i žestoke borbe da bi oko 16. časova potisle 4. bataljon, zauzele vrh Bogunice i tu stale, dalje nisu mogle. Opet je Bogdanić u suton povukao snage u željezničku stanicu Medak, izveštavajući komandanta italijanske divizije o dramatičnim borbama insistirajući da mu odobri da se sa svim snagama odmah povuče u Gospić, što je ovaj na koncu i učinio. Ustaške snage su Bogunicu zauzele uz gubitke od 5 mrtvih, 21 ranjenih i 3 nestala vojnika, aok je 4. bataljon imao 8 mrtvih, 15 ranjenih i 1 nestalog borca, a jedinice 1. brigade imale su 6 mrtvih i 16 ranjenih boraca. U toku 28. decembra 4. bataljon je povučen u selo Vranik gde mu je 9 civila predalo 9 pušaka sa 700 metaka i 6 ručnih bombi, da bi se opet 29. novembra našao preko pruge u podvelebitskim selima.

Svoj zadatak 3. brigada je 25. decembra uveče izvršila gotovo bez otpora. U borbama tokom 26. decembra zarobila je 9 Italijana, 9 ustaša i 30 domobrana, oružnika i ustaških milicionera, zaplenivši 50 pušaka sa nešto municije i 1 laki minobacač. General Đanuci (Giannuzzi), iz divizije »Sasari« u Kninu, požurio je sa intervencijom prema Lovincu pa je 27. decembra uputio glavninu 152. pešačkog puka, pojačanu tenkovima i četnicima iz Gračaca, pod komandom pukovnika Zanottia (komandanta puka) u nastupanje prema Lovincu. U Ričicama

175) AVII, k. 53, br. ree. 16/1-1, k. 17, br. reg. 8/1-5, k. 16, br. reg. 29/1-11, k. 418, br. reg. 31/1-2, Zb. V-10, dok. 73, 159, 166, Zb. V-11, dok. 8. Mićun Sakić: članak u knjizi »Lika u NOB-u 1942«, VIZ, Beograd, 1971, str. 592-595. Vujadin Rapajić: članak u knjizi »Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u...« Historijski arhiv u Karlovcu, 1979, str. 482-483.

su naišli ne samo na odlučan otpor 3. brigade nego i na energične napade. Tu su stali i organizovali odbranu ne preduzimajući više nastupanje sve dok im iz Lovinca nisu u susret došle trupe divizije »Re« koje su od Gospića prodrle u Lovinac. U teškim borbama tokom 27. i 28. decembra 152. puk je imao teške gubitke od 42 mrtva, među kojima 3 oficira, 92 ranjena od kojih 6 oficira, 2 nestala i 15 smrznutih vojnika. U 3. brigadi je bilo 1 mrtav i 6 ranjenih boraca.

Iako je ustaško-italijanska intervencija od Gospića i Gračaca uspešno odbijena, štab 6. divizije je sasvim realno očekivao novu i znatno jaču intervenciju, prvenstveno iz Gospića. Stoga je zapovešću od 29. decembra dao nove zadatke i raspored svojim snagama. Ujutro 30. decembra 2. brigada je imala sledeći raspored: jedan bataljon je bio u Lovincu - oko Cvituše i prema železničkoj stanici, tri bataljona su bila preko pruge razvučena od Miletić Gaja do Ričice sa zadatkom da kod Miletić Gaja prihvate u povlačenju delove 1. brigade i sadejstvuju im u zaustavljanju i razbijanju neprijatelja koji bude nastupao od Metka. Ostale snage ovih bataljona imale su da blokiraju železničke stanice Ličko Cerje i Ričice i da sadejstvuju delovima 3. brigade. Prema Metku postavljena je 1. brigada u ovakvom rasporedu: jedan bataljon je u Kruškovcu zatvarao put i prugu prema Raduču i pred neprijateljem se imao povlačiti do oslonca na delove 2. brigade u Miletića Gaju gde je neprijatelja trebalo zaustaviti i omogućiti glavnim snagama 1. brigade da ga napadom s boka i iz pozadine okruže i unište, jedan bataljon je bio postavljen u selo Parčići-Kik da neprijatelju dejstvuje u bok, dok su druga dva bataljona postavljena u selo Ploču i deo Gornjeg Mogorića sa namerom da se u određenom trenutku pojave neprijatelju iza leđa. Između Lovinca i Gračaca ostavljana je 3. brigada. Raspored snaga i plan dejstva 1. brigade i dela 2. brigade prožet je osnovnom zamisli da se neprijatelj gipkim dejstvom u zahvatu puta i pruge kroz Raduč namami u postavljenu klopku na prostoru Ljuta Glava (k. 647), Bukovci, Peregino polje, Miletića Gaj, Sveti Luka (k. 589) i k. 602 i tu da ga se koncentričnim napadom okruži i uništi. Bilo je to planirano suviše nerelano da bi bilo uspešno. Plan je uglavnom zasnovan na lepim zamislima i željama umesto na objektivnim činjenicama, jer su snage, namere i mogućnosti neprijatelja očigledno prenebregnute. Ubrzo, čim je neprijatelj krenuo u nastupanje od Metka od ovako lepo zamišljenog plana nije bilo ništa. Neprijatelj ne samo da nije tučen nego nije naišao ni na ozbiljan otpor.¹⁷⁶

Kako ustaške snage od jedne i po bojne (oko 1.000 vojnika) u toku 26. i 27. decembra nisu uspele da deblokiraju železničke stanice Raduč i Lovinac, komandant italijanske divizije »Re« u Gospiću general Rafael Peligra (Raffaello Peligra) odmah je, još 28. decembra, pristupio prikupljanju snaga u Metku radi prodora u Lovinac. U toku 29. decembra vozovima i drugim sredstvima u Metku je prikupio: komandu 2. pešadijskog puka sa pratećom baterijom i minobacačkom četom iz Gospića, 1. bataljon 2. puka iz Gospića (pošto ga je smenio jedinicama 1. puka iz Perušića, Ličkog Osika i Kule), 3. bataljon 1. pešadijskog puka povučen je iz rejona Ramljane, Ličko Lešće i Janjče (gde je zamenjen 32. ustaškom bojnom iz Lešća), 31. ustašku bojnu iz Lešća, 2. lovačku bojnu sa dve satnije 34. ustaške bojne iz Gospića, jednu oateriju 120. divizionu iz Gospića. Bila je to snažna grupacija od četiri i po jaka bataljona, jedne artiljerijske baterije, jedne prateće (pukovske) artiljerijske baterije i čete minobacača. Grupom je neposredno komandovao komandant 2. pešadijskog puka, pukovnik Adelmo Pederzani, dok je general Peligra zadržao opšte rukovođenje dejstvima ove grupe i grupe 152. pešadijskog puka od Gračaca koja mu je za ovaj zadatak bila potčinjena.¹⁷⁷

176) Zb. V-10, dok. 91; AVII, k. 796, br. reg. 1/3-1.

177) AVII, k. 17, br. reg. 8/1-6, k. 53, br. reg. 16/1-1; Zb. V-II, dok. 139. Na dan 25. decembra, kada su počela dejstva oko Lovinca, trupe pod komandom generala Peligre bile su u sledećem stanju i rasporedu:

- *sektor Plaški*: dva bataljona 121. peš. puka divizije »Maserati« kao posade u Josipdolu, Plaškom, Ličkim Jasenicama i Javorniku;

- *sektor Otočac*: dva bataljona - 2. bataljon 1. peš. puka »Re« i 1. bataljon 25. grupe granične straže, jedna mitraljeska četa 5. arm. korpusa za posade u Rudopolju, Vrhovinima, Otočcu i Brlogu.

U 8. časova 30. decembra grupacija iz Metka prešla je u nastupanje. Severno od pruge, pravcem Zir - Kik - Lovinac nastupala je 31. ustaška bojna, pod komandom ustaškog bojnika Milana Šulentića ujedno i zapovednika 4. ustaškog zdruga. Putem Medak - Raduč - Sveti Rok - Lovinac nastupala je 2. lovačka bojna sa dve satnije 34. ustaške bojne, pod komandom ustaškog bojnika Delka Bogdanića. Između puta i pruge, odnosno između ovih ustaških bojni nastupao je 3. bataljon 1. pešadijskog puka divizije »Re«, dok je 1. bataljon 2. pešadijskog puka »Re« bio u rezervi, krećući se sa obe strane puta za Lovinac. Parateća četa i četa minobacača 2. pešadijskog puka bila je podeljena između kolona, a artiljerijska baterija 149/13 kretala se u skokovima u centru rasporeda pod zaštitom bataljona u rezervi. U Kruškovcu, ispred Raduča, brzo je i lako odbačen bataljon 1. brigade pa se nastupanje odvijalo gotovo bez zastoja. Ostali bataljoni 1. brigade nisu ni stupili u dejstvo kako je bilo planirano.¹⁷⁸¹ U 11.30 časova 3. bataljon 1. puka ušao je u železničku stanicu Raduč, da bi u 15. časova dostigao cilj - železničku stanicu Lovinac, uz gubitke od 4 ranjena vojnika. Približno u isto vreme, u Lovinac je ušla 31. ustaška bojna, imajući 1 mrtvog i 5 ranjenih vojnika. Pravcem Raduč - Sveti Rok 2. lovačka bojna je sporije napredovala, više zbog porušenog puta nego zbog otpora mada je na nju povremeno pripucavano, pa je u Lovinac stigla oko 17. časova. U stanicama Raduč i Lovinac nađeno je 11 ranjenih vojnika.

Kako se kolona 152. puka od Gračaca nije pojavljivala iz stanice Lovinac upućena je patrola u susret, koja se ubrzo vratila pošto ih nije susrela. Ujutro 31. decembra, u susret 152. puka, prema Ričicama upućena su oba italijanska bataljona iz Lovinca. Usput su deblokirali posadu karaule 88 (vaktarna) i evakuisli 7 ranjenika, među kojima i komandira karaule, koji su se tu zatekli. Oko 12. časova susreli su se sa 152. pukom u Ričicama u čijim redovima je bio i general Đanuci iz divizije »Sasari«. Posle poraza i velikih gubitaka u sudarima sa 3. brigadom 27. i 28. decembra ovaj puk se nije ni pomakao sve dok mu ove snage nisu došle u pomoć. Bataljoni 2. brigade, koji su se zatekli preko pruge, ispod Velebita, bez teškoća su se noću 30/31. decembra prebacili prema Vraniku i Gornoj Ploči.^{178a)}

U svom izveštaju general Peligra, pored toka borbenih dejstava dotiče i politička pitanja kako partizani po tim hrvatskim selima imaju dosta pristalica. Iznoseći da su ustaše Delka Bogdanića, pri prolazu kroz Raduč poklali sedam osoba, među kojima majku sa dvoje male dece (navodeći njihova imena) a da su četnici u Ričicama takođe terorisali hrvatski živalj, on za držanje partizana, kaže: »Naročito je čudno da u jednom naseljenom mestu važnosti Lovinca, čisto hrvatskom, smeštenom usred zone koja je pravoslavna i koju su uz to ustaše prošle

- *sektor Brinje*: dva bataljona - 2. bataljon 2. peš. puka »Re« 76. bataljon crnih košulja za posade u Brinju, Krišpolju, Žutoj Lokvi, Prokikama i prevoju Vratnik;

- *sektor Prušić*: dva bataljona - 1. i 3. 1. peš. puka »Re« i dve mitr. čete 5. korpusa za posade u Ramljanima, Ličkom Lešću, Jančju, Perušiću, Ličkom Osiku i Širokoj Kuli;

- *sektor Gospić*: dva bataljona - 1. i 3. bat. 2. peš. puka »Re« i dve mitralj. čete 5. arm. korpusa za posade u Medku, Gospiću i žel. stanici Raduč;

- *sektor Lovinac*: jedan bataljon 152. peš. puka dislociran za zaštitu pruge neposredne od divizije »Sasari« sa jednom četom u Medku, jednom u Raduču i jednom u žel. stanici Lovinac. Pored ovih jakih 11 ital. bataljona, 5 mitr. četa, mnoštva artiljerije, minobacača i drugih jedinica, njemu su na raspol. stajale sveukupne ustaško-domob. i četn. snage, uključujući i taman pristigli ustaški 4. stajaci dje-latni zdrug. Pa ipak, general Peligra se žalio na nedostatak snaga za intervenciju, što samo dokazuje koliko je zazirao od part, snaga ne usudjujući se da iz posednutih garnizona manevriše snagama.

178) Zbog ovoga, a i ranije sličnih propusta u komandovanju, komandant 1. brigade Stevan Opsenica odmah je smenjen (AVII, k. 420A, br. reg. 9/1-20, 12/20, k. 105B, br. reg. 6-2, k. 796, br. reg. 1-3/1).

178a) Ovde su, kao i na još nekim mestima, namerno zahvaćena i u osnovnim crtama obrađena borbena dejstva van okvira brigade, samo zato da bi se o celokupnim međusobno povezanim zbivanjima imala jasna i potpuna slika.

godine prilično pogodili (misli na ustaške zločine - D.O.), partizani okupatori, pretežno Srbi, nisu dejstvovali ni iz osвете protiv stanovništva.« S obzirom na to od koga je, priznanje je vredno pažnje. Odmah po završetku dejstava, Italijani su organizovali opravku pruge, koju su u saobraćaj pustili 6. januara 1943. godine, pošto su opravili dve hiljade metara koloseka i dva porušena mosta.

U borbama oko Lovinca 6. divizija je zarobila 79 neprijateljskih vojnika, zaplenivši 3 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 133 puške, 3 mala minobacača i drugo. Neprijatelj je imao mnogo mrtvih i ranjenih, a divizija je imala gubitke od 32 mrtva i 98 ranjenih boraca, od toga 2. brigada oko 44 ranjena borca,¹⁷⁹ dok se broj mrtvih u brigadi nije mogao ustanoviti.

Posle povlačenja iz Lovinca 2. lička brigada je razmeštena u rejonu: Ondić, Komić, Ploča i Vranik. »Brigadama dajemo nekoliko dana odmora - izvestio je štab 6. divizije početkom januara - ne radi umora, već radi popravke obuće jer su borci zbog rdavog vremena obosili. Vreme ćemo iskoristiti za organizaciono sređivanje u brigadama zbog nastalih promjena u komandnom kadru i popune koju su dobile brigade ovih dana. Organizovana je nastava sa desetarima i vodnicima po planu korpusa, po bataljonima. Izjednačili smo automatsko oružje po brigadama pa je sada podjednako.« Pored nastave sa desetarima i vodnicima izvođena je i nastava sa borcima, istina više teoretski no praktično usled rdavog vremena. Takođe, u svakodnevnoj političko-ideološkoj nastavi borci su upoznavani sa stanjem na frontovima i političkim zbivanjima u zemlji i svetu, kao i razjašnjavanjem linije bratstva i jedinstva - potkrepljeno događajima i primerima iz proteklih borbi.

U svom političkom izveštaju od 4. januara 1943. godine, politički komesar 6. divizije ocenio je stanje u 2. brigadi: »Ovo je još uvijek naša najbolja jedinica ... Uzimanjem komandanta (otišao za načelnika štaba divizije - D.O.), dvojice zamjenika (Radakovića i Dotlića) brigade, premeštanjem mnogih boraca i starešina iz ove brigade u prvu, prilično smo je oslabili«. Dakle, pošto je bila i najjača, odnosno najbrojnija mnogo naoružanih i nenaoružanih boraca i starešina svih stepena prekomandovano je u 1. i 9. brigadu, a najviše u prvu, da bi se ona sredila i ojačala, tako da je njeno brojno stanje i naoružanje znatno smanjeno. Štab divizije je verovao da će novi štab brigade svojim pravilnim radom nastale slabosti savladati. »Starešinski kadar ove brigade ulaže dosta truda da brigada i nadalje ostane najbolja jedinica u diviziji u svakom pogledu« - kaže se u izveštaju od 9. januara. S obzirom na surovu zimu (dubok sneg, duge noći i niske temperature), opšta i potpuna oskudica u odeći i obući činila je gotovo nerešiv problem. »Obuća je takva da u predstojeću operaciju (misli na napad na Gračac - D.O.) 2. brigada ne može da povede više od 800 boraca, a 500 mora ostati kod kuće, jer stvarno ne mogu ići jer su potpuno bos« - piše takođe u izveštaju od 9. januara. Pa ipak, pored svih nedaća, rad i život u brigadi tekli su intenzivno i u pojačanom tempu. Radili su politički kursevi sa vodnim delegatima i komesarima četa, održavani su sastanci i savetovanja komunista u brigadi i bataljonima, redovno su bile četne konferencije sa borcima, komandanti i komesari održavali su tematske konferencije sa potčinjenima. Volje i truda nije nedostajalo, sve da bi se jedinice što bolje sredile i pripremile za naredna borbena dejstva.

Neposredno posle povlačenja od Lovinca, komandant brigade Milan Mićun Sakić predao je dužnost novom komandantu Milošu Uzelcu, a on je primio dužnost načelnika štaba 6. divizije. I politički komesar brigade Petar Pepa Babić povučen je u štab divizije, a novi komesar brigade postao je Đuro Stanković.¹⁸⁰ U prvoj dekadi januara 1943. godine brigada se, pod novim rukovodstvom sredi-vala i pripremala, pa je polovinom januara upućena u napad na Gračac.

179) Zb. V-10, d. 73, 91, 159, 164, 166; Zb. V-11, dok. 8, 127, 139, 205; AVII, k. 418, br. reg. 9/9, 9/3-9, 31/1-2, k. 419A, br. reg. 2/8, k. 17, br. reg. 4/1-3, 4/1-13, 8/1-5, 8/1-6, k. 16, br. reg. 28/1-30, k. 53, br. reg. 16/1-1, k. 796, br. reg. 1-3/1.

180) AVII, k. 419A, br. reg. 2/8; k. 420A, br. reg. 9/1-20, 9/2-20, 12/20.

c) Drama u Gračacu

Po povretku iz Banije u Liku kompletna 6. divizija bila je usmerena u borbena dejstva na prostoru gračačkog sreza (kotara), tačnije oko železničke pruge između Metka i Otrića, pošto se raspolagalo podacima da se okupatorske trupe pripremaju za napuštanje Like. U vezi s tim, divizija je dobila zadatak da posle povlačenja italijanskih snaga iz Gračaca i drugih garnizona odmah udari po četnicima i zauzme Gračac, a potom produži dejstva na ostala uporišta. Međutim, kako očekivano italijansko povlačenje nije počinjalo (zbog priprema operacije »Weiss«, koje su već bile u toku, što se tada nije znalo), to je i stanje u diviziji zbog očekivanja poprimalo oblik pasivnosti. Mada su se baš u tom vremenu kod neprijatelja u garnizonu Gračac dešavale značajne promene, štab divizije ih nije primećivao, pa nije ni pokušao da to iskoristi za zauzimanje Gračaca, što mu je bio glavni zadatak. Italijanski komandant garnizona, pukovnik Zanotti (Zanotti), svojim proglasom od 1. decembra obavestio je građanstvo da se italijanske snage povlače iz mesta i da će se zadržati samo na železničkoj stanici, a da se sva vlast u Gračacu predaje četnicima. Ali, odmah se suočio sa činjenicom da nema kome predati vlast i odbranu mesta, pa je sve to moralo biti privremeno odloženo i znatno usporeno. U trenutku objavljivanja odluke o povlačenju italijanskih snaga i predaje vlasti četnicima, u Gračacu i neposredno oko njega nalazilo se nekoliko stotina domaćih četnika. Ovi četnici objektivno nisu predstavljali ozbiljnu vojničku snagu i održavali su se samo uz obilatu pomoć i zaštitu italijanskih snaga. Odmah po objavljivanju proglasa, u mestu nastaje pometnja i brzo bežanje i selidba, a među četničkim starešinama nastaje razdor oko preuzimanja vlasti. Četnici, zaplašeni da ostanu sami u mestu, masovno napuštaju Gračac i beže prema Kninu.¹⁸¹ Isto se događa i sa pristalicama i organima ustaških vlasti, samo što su oni bežali prema Lovincu. Stoga su Italijani evakuaciju grada odložili sve dok iz okoline Knina nije stigla jaka grupacija hercegovačkih i dalmatinskih četnika, kojima su predali grad i oni se do polovine decembra iz njega povukli.¹⁸²

U štabu divizije se saznalo da su italijanske snage iz mesta povučene i da su zadržane (do jednog bataljona) samo na železničkoj stanici, da su vlast i odbranu mesta preuzeli četnici, ali nije se znalo da je u Gračac stigla jaka grupacija hercegovačko-dalmatinskih četnika, što ukazuje daje obaveštajno-izviđačka služba bila slabo organizovana i neefikasna. S obzirom da su štabu divizije i dalje računalo sa slabim četničkim snagama u mestu teško je objasniti činjenicu da nije ni pokušao da ih razbije i zauzme grad. Ovo tim pre, što se znalo da su i italijanske snage na stanici relativno slabe da bi mogle brzo i efikasno priskočiti u pomoć četnicima u mestu, a intervencija jačim snagama iz Knina ili Gospića sigurno bi zakasnila. Trebalo je da politički komesar 1. hrvatskog korpusa Vječeslav Holjevac, svojom okružnicom od 22. decembra, ukori lično političkog komesara divizije Radu Žigića i ceo štab zbog neaktivnosti, pa da tek onda divizija preduzme energične akcije-oko Lovinca (od 25. do 30. decembra) i da se potom počne ozbiljnije razmišljati o napadu na četnike u Gračacu.¹⁸³

181) AVII, k. 80, br. reg. 28/6-1; AVII, k. 71, br. reg. 46/7-5. U toku 3. XII iz Gračaca je prema Kninu pobešlo 80 do 100 četnika, a 4. XII još oko 150 je napustilo Gračac uputivši se preko Cerovca prema Kninu.

182) Zapovjedništvo 2. oružn. pukovnije iz Gospića javilo je, daje 8. decembra iz Knina u Gračac stiglo 1.300 četnika (po drugim podacima bilo inje 1.000, odnosno 800) pod komandom vazd. majora (po nekim žandarmerijskog potpukovnika) Mike Tomaševića. Iz Knina je 16. XII u 10 časova krenuo u Gračac transport sa 600 naoružanih četnika. Dakle, u Gračacu se našla grupacija od 1.500 do 2.000 »dobro naoružanih, a vojnički dobro organizovanih« četnika. (AVII, k. 17, br. reg. 4/1-34, k. 71, br. reg. 46/7-5, k. 80, br. reg. 6/1, 26/3-6, 28/6-1, 34/6-1, k. 145, br. reg. 46/9-1, k. 172, br. reg. 27/10-4).

183) AVII, k. 796, br. reg. 1 /7, odgovor komesara divizije od 4. januara na kritiku komesara korpusa sadržanu u okružnici.

U pogledu mogućnosti i celishodnosti napada na Gračac u štabu divizije se ozbiljnije razmišljalo od početka januara, uz mnogo nedoumica, dilema i kolebanja. O tome saznajemo iz izveštaja političkog komesara divizije koji je 9. januara uputio političkom komesaru korpusa. Podsećajući ga da se divizija nalazi na odmoru i daje za to vreme štab »vršio pripreme za predstojeću operaciju« (radi se o napadu na Gračac - D.O.), on nastavlja: »Na žalost svi su izgledi da ćemo ovu operaciju morati odložiti zbog rđavog vremena. Naš dalji boravak na ovome sektoru nema izgleda bar za sada da će doneti neke značajne vojničke koristi... No bez obzira na odlazak Talijana mišljenja sam da Gračac neće biti prepušten isključivo četnicima. Moje je mišljenje da bi trebalo iskoristiti taj momenat što su Talijani samo na stanici koja je udaljena dva i po do tri kilometra od samoga grada, dakle neka naročita pomoć od strane samih Talijana ne bi bila efikasna, a trebalo bi iskoristiti i to što su četnici još nesređeni. Pokušaću da ubijedim ostale članove štaba u to i da pripremimo tu operaciju. Operacija možda i ne bi uspjela u cjelosti, ali ja vjerujem da bismo mi uspjeli zauzeti samo mjesto i nanijeti ogromne udarce italijanskim slugama.«¹⁸⁴

Nemoguće je valjano objasniti kako se dogodilo da štab 6. divizije do kraja ostane u potpunosti zabludi u pogledu jačine i kvaliteta četničkih snaga u Gračacu, računajući i dalje samo na oko 600 četnika. Ovo tim više, što se dolazak četničke grupacije iz Knina mogao otkriti običnim osmatranjem da gaje bilo dobro organizovati. Jer, četnici su iz Knina u Gračac stizali transportnim vozovima uz puno galame i pompe. Sa stanice u mesto ulazili su slavodobitnički i paradnim marševima, produžavajući slavlje po gradu. Ipak, sve je to štabu divizije ostalo nepoznato.

Biće da je neinicijativnost, kolebljivost i podvojenost štaba divizije, prikazana u pomenutom izveštaju komesara divizije, ponukala komandanta korpusa da u štabu divizije na Udbini lično interveniše u korist napada na Gračac, ne sačuvavši pri tom neophodnu hladnokrvnost i objektivnost u oceni postojećih faktora bitnih za uspeh ili neuspeh napada. U štab divizije on je došao najkasnije 11. januara pre podne i ostao je u njemu sve do sloma napada, ujutro 15. januara. O tome kako je donesena odluka za napad saznajemo, takođe, iz izveštaja komesara divizije Rade Žigića, koji je on 21. januara, posle neuspelog napada, poslao komesaru korpusa, gde pored ostalog, i to obrazlože. On kaže: »Za ovu operaciju nije vladalo jedinstveno mišljenje u našem štabu. Naime, drug komandant (Srećko Manola), operativni oficir (Milan Bobić) i načelnik štaba (Milan Mićun Šakić) stajali su na stanovništvu, da ova operacija nije izvodljiva sve dotle, dok su Italijani na železničkoj stanici. Ja sam bio drugog mišljenja, tj. s obzirom da je stanica dosta udaljena od grada i znajući, da Talijani neće poći četnicima u pomoć, pokušao sam da nagovorim drugove da krenemo u ovu operaciju. No, to mi nije uspjelo. Dolaskom druga komandanta korpusa (Ivan Gošnjak) stvar se je izmjenila utoliko, što je drug komandant divizije shvatio operaciju kao naređenje od strane štaba korpusa. On je bio pesimist u izvođenju operacije.«¹⁸⁵ (Imena u zagradama-D.O.). Dakle, komandant korpusa rešen da svoju nameru sprovede do kraja, nametnuo je odluku za napad štabu divizije mimo njegovog ubeđenja, mada gaje i Glavni štab Hrvatske baš u tim trenucima upozoravao na opreznost i razboritost u oceni situacije i donošenju odluke.

Možda zbog toga, što je još 11. januara živeo u uverenju da Italijani napuštaju Liku, da su napustili Gračac, osim železničke stanice, i Perušić, i da će za tri dana napustiti Gospić - o čemu je obavestio štab 5. operativne zone - Glavni štab Hrvatske nije želio rizičan napad na Gračac, stavljajući to jasno do znanja komandantu korpusa. Uveče, 11. januara u 18. časova, načelnik štaba korpusa Bogdan

184) AVII, k. 420A, br. reg. 12/20.

185) AVII, CK, KPH-NOB, film 3/694-695.

Orešćanin obavestio je o tome komandanta korpusa sledećom depešom: »Po naređenju G. Š. H. treba oceniti situaciju i izvesti napad na Gračac ako postoji mogućnost da se razdrmaju redovi četnika i uništi njihova živa snaga. U protivnom nemojte napadati Gračac ako nema izgleda za takav uspeh.« Sutradan, 12. januara u 11.30 štab korpusa šalje komandantu depešu: »Po naređenju komandanta G. Š. H. odgodite akciju za par dana jer će stići granate za haubicu. Javite kada mislite započeti, da bi se preko Vrhovnog štaba Jugoslavije isposlovala i aktivnost na jugu.« Uzalud su stizala ova naređenja pretpostavljenog komandanta, koja su otvarala realniju perspektivu i nudila izgledniju koncepciju za uspeh napada, komandant korpusa se u svojoj samouverenosti nije dao pokolebati. Istog dana, 12. januara, Glavni štab Hrvatske je od štaba korpusa primio sledeći odgovor: »Drug komandant Gošnjak javlja telefonskom depešom iz 6. divizije da će se izvesti napad na Gračac. U Gračacu imade 600 četnika a na stanici 300 Talijana. Po mišljenju druga komandanta u predviđenoj akciji biće malo veći problem osiguranje prema Kninujer taj teren nema kuća gde bi se borci mogli skloniti, a donekle i prema Lovincu. Za sam napad na Gračac, po njegovom mišljenju, ima izgleda na uspeh. Dan napada kao i detalje ne javlja.« Ovo je bez sumnje sinteza njegove ocene situacije, iz koje izbija potcenjivanje mogućnosti i namera neprijatelja u Gračacu. Budući u zabludi njega su više brinuli položaj i mogućnosti jedinica u osiguranju na pravcima gde nema kuća za sklanjanje boraca od zime (mada su mogli i vatru založiti), nego položaj jedinica čiji isto tako slabo odeveni borci treba, po snegu i ciči zimi, da savladaju neprijatelja u jako utvrđenim položajima, što samo pokazuje koliko se pogrešilo u ocenjivanju neprijatelja. U 11.30 časova 13. januara Gošnjak obaveštava štab korpusa: »Koncentracija je završena. Polazimo u Bruvno«. Sledećeg dana, 14. januara u 16. časova, kada su bataljoni 2. brigade vršili poslednje pripreme da krenu na zadatke, štab korpusa u Korenici prima od svoga komandanta depešu: »Prema poslednjim podacima u Gračacu ima 1.400 četnika a na stanici 450-460 Talijana. Mi napadamo kako je predviđeno.«¹⁸⁶¹ Valjda stoga što su stigli u poslednji čas ovi, tačni podaci su olako prenebregnuti, a to je bilo kobno. Ovi podaci, uz jako pogoršavanje vremena sve nepovoljnijeg za napad koji je bio u toku, da su ozbiljno analizirani i proveravani sigurno bi otklonili sve zaolude u pogledu uslova za uspešan napad. Uočljivo je bilo da su kod dva glavna faktora (četnika i Italijana) nastupile (ili su u toku) krupne promene odlučujuće za uspeh napada, ali to je ostalo nezapaženo, olako se ostalo pri proceni i odluci zasnovanoj na pogrešnoj podlozi.

Još pri dolasku u štab divizije, pre dobijanja ovih najnovijih podataka, komandantu korpusa je bilo poznato da neprijatelj priprema »ofanzivu na slobodnu teritoriju« i daje u toku koncentracija jakih neprijateljskih snaga na njenom rubu, pa je već bilo predviđeno da 6. divizija »zatvara južne pravce svojim aktivnim dejstvima«.¹⁸⁷¹ Valjalo je, dakako, svakodnevno očekivati početak koncentracije neprijateljskih snaga i u rejonu Gračaca, pa u tome smilu preduzeti svestrano izviđanje i osmatranje. Ukoliko se to i imalo u vidu, onda je izvesno da se nastojalo (pored pomenutih naređenja i upozorenja) napad ubrzati i neprijatelja preduhitriti u nadi da će se uspešnom akcijom njegovi planovi znatno poremetiti. Međutim, trupe 5. armijskog korpusa (italijanskog) morale su svuda, pa i u Gračacu, do 18. januara završiti koncentraciju svojih snaga za operaciju »Weiss«.¹⁸⁸¹ Desilo se da, upravo 14. januara, kada je 2. brigada iz polaznih rejona kretala u napad, na železničku stanicu pristignu prvi ešloni divizije »Sasari«, našto je tek primljeni podatak ukazivao, od kojih je jedan bataljon sa prvim mrakom ušao u mesto.

¹⁸⁶⁾ Zb. V-I 1, dok. 42. Depeše citirane iz knjige depešu, štaba 1. hrvatskog korpusa, kut. 420A (Ui 420/1), br. reg. 31/1-30.

¹⁸⁷⁾ Zb. V-I 1, dok. 40, 42.

¹⁸⁸⁾ Zb. V-II, dok. 152.

U Gračac je iz okoline Knina do 16. decembra stiglo između 1.500 do 2.000 četnika, pretežno Hercegovaca, čiji se broj kasnije i povećavao.¹⁸⁹¹ Bez bojazni od značajnije greške može se reći daje u času napada u mestu bilo oko 2.000 četnika. I ovo stanje je otkrivao tek primljeni ali olako zanemareni podatak. Umesto 600 slabo organizovanih i neborbenih domaćih četnika, za koje se znalo da neće primiti odsudnu borbu pa otuda i njihovo potcenjivanje, stajalo je oko 2.000 četnika »dobro naoružanih i vojnički dobro organizovanih« - kako je to izvestio veliki župan iz Knina. Usled ove zablude štab divizije pravi krupnu grešku u rasporedu i grupisanju snaga za napad. Računajući sa slabim četničkim snagama u napad upućuje jednu brigadu, dok glavne snage (dve brigade) razbacuje na sporedne zadatke. Već sama ta činjenica, da se i nisu stekli drugi nepovoljni faktori, nije jemčila siguran uspeh u napadu.

Vremenske prilike bile su bitan faktor čiji značaj i uticaj nije pravilno ocenjen. Iz pomenutih izveštaja (komesara divizije i komandanta korpusa) vidi se daje vreme bilo rđavo, da ih je mnogo zabrinjavalo, a ipak se desilo da u najvažnijem trenutku njegov uticaj ne bude potpuno sagledan i pravilno ocenjen, već jednostavno prenebregnut. Sneg, danonoćno niske temperature i velika hladnoća bile su osnovne karakteristike tih dana. Pred dan napada nastupila je nagla promena vremena. Studen je popuštala, nebom su se valjali tmasti crni oblaci, da bi na dan napada u poslepodnevnim časovima počela sitna, neugodna i hladna kiša. Pogoršanje vremena bilo je očigledno, pa je moralo biti jasno da će to u dugoj zimskoj noći potpuno iscrpiti borce i jako otežati napad. No, ova gruba činjenica potpuno je zanemarena, možda u varljivoj nadi u njegovo brzo smirivanje i poboljšanje. Kada su bataljoni polazili na zadatke hladna kiša ih je uporno pratila, postepeno se pojačavala, da bi na domaku ciljeva napada nastupio neočekivano veliki pljusak, prava provala oblaka, izazvavši naglo topljenje snega. Na smrznutoj zemlji ubrzano nastupa pomamna poplava, beznačajni potoci i jaruge postaju prave bujice. Upravo pred objektima napada bataljoni su se našli u dubokoj vodi, negde do iznad članaka, a nede i do pojasa. Jaka elementarna nepogoda odmah je u početku sve poremetila. Nastupanje se ubrzo pretvorilo u bauljanje iscrpljenih i prozebljih boraca pa vodi, kiši, blatu i bljuzgavici noću. Upravo ovo nevreme, koje u osnovi nije bilo nepredvidljivo već olako zanemareno, štabovi će kasnije isticati kao glavni uzrok neuspeha. I komandant korpusa, u svom prvom izveštaju o neuspehu napada 15. januara ujutro, kaže da su »akciju morali prekinuti usled nevremena«.¹⁹⁰¹

Prema tome, odluka za napad zasnovana na ovakvim propustima, nije ni mogla dovesti do uspeha u napadu. A, kao što se zna, naklonjenost slučaja u ratu je vrlo nepouzdan činilac, što se i ovom prilikom potvrdilo. No, čim je pala odluka za napad štabovi (divizije i brigade) dali su se svom energijom na posao i

189) Zb. V-9, dok. 124. U okolinu Knina, pred kraj novembra i prve polovine decembra, stigla je brodom preko Splita velika grupacija hercegovačkih četnika, pod komandom majora Petra Bačevića. Prema izveštaju ustaško-domobranskog zapovedništva II sektora u Sinju: »Zadnji transport četnika kroz Split usledio je oko 13. prosinca 1942. U njemu su bili Hercegovci iz okoline Stoca, Gacka i Nevesinja i Crnogorci iz Njeguša i Podgorice. Kroz Split je prošlo oko 4.200 četnika od kojih je oko 1/3 Crnogoraca. Upućeni su u Kosovo, Knin i Gračac« (k. 81, br. reg. 51/8-1). I veliki župan iz Knina daje slične podatke (k. 71, br. reg. 46/7-1, k. 80, br. reg. 8/6-1). Po izjavama železničkih činovnika do 10. januara u Gračac je stiglo oko 4.000 četnika, većinom Hercegovaca, sa štabom četničke divizije (k. 80, br. reg. 34/6-1). Ove podatke valja primiti sa punom rezervom, biće da su utisak uplašenih pojedinaca. Istoričar Đuro Stanisavljević, u usmenom kazivanju, ističe da je tih četnika bilo između 2-3.000 ljudi, pod komandom majora (on kaže potpukovnika) Tomaševića. On kaže, takođe, da se u mestu stalno nalazilo nešto italijanske artiljerije i neka manja jedinica. Pored Hercegovaca u Gračacu je bilo i dalmatinskih četnika, jer prema knjizi »Šesta proleterska divizija«, str. 79-80, četnici zarobljeni na Bukovoj Kosi (tt.832) pripadali su Kosovskoj četničkoj brigadi. Dok su četnici zarobljeni u mestu bili uglavnom Hercegovci, najviše iz okoline Gacka, među kojima su neki borci 2. brigade pronalazili i neke svoje dalje rođake.

190) Zb. V-II, dok. 51.

ubrzanim tempom vršili vojnoorganizacione i političke pripreme napada. Dok su se vojnoorganizacione pripreme obavljale uglavnom na već uobičajen način, dotle su političke pripreme bile znatno intenzivnije i naglašenije, možda i zbog stanja u štabu divizije i načina donošenja odluke za napad.

Odmah, po donošenju odluke za napad, politički komesar divizije uputio je političkim komesarima brigada pismo-instrukciju u kojoj im ukazuje na »vrlo povoljne uslove, da naša divizija uništi okupatorske služe u Gračacu«. Ukazujući im na veliku važnost napada, on posebno naglašava: »Već dugo vremena naše jedinice nisu postigle značajnijeg vojničkog uspjeha. Vama je uglavnom poznato, daje uzrok tome u dobrom dijelu propusti starješinskog kadra. Vojska, koja ide iz neuspjeha u neuspjeh i koja sjedi na položajima, bez da se bori, sklona je demoralizaciji. Zbog svega toga izvršićete temeljite pripreme za ovu operaciju i s Vaše strane preduzeti sve što je potrebno, da se u toku borbe ne dogodi nijedan propust, koji bi mogao prouzrokovati neizvršenje zadatka u cijelosti. Politkomesari moraju shvatiti, da su oni odgovorni isto toliko, koliko i komandanti i komandiri za svaki vojnički neuspjeh. Odmah ćete pismeno kao i usmenim putem upoznati politkomesare bataljona i četa sa zadatkom i predložiti im, što je sve potrebno da učine sa svoje strane pa da operacija uspije.«¹⁹¹⁾

Na osnovu ove instrukcije, sekretar partijske organizacije 2. ličke brigade uputio je 12. januara pismo (po tonu zapovest) sekretarima bataljonskih partijskih biroa u kome im zapovjednim tonom postavlja zadatke u predstojećem napadu.¹⁹²⁾ Oni se strogo upozoravaju da im se u dosadašnjim borbama partijske organizacije nisu dovoljno snašle, ne postigavši da u borbama rukovode jedinicama. Podvlačeći da akcija na Gračac spada među najvažnije u Lici, pismo nalaže da bataljonski biro i zaduže svaku partijsku organizaciju da neposredno u borbi ostvari neposrednu kontrolu situacije, da ne dozvoli rasplinjavanje jedinica i gubljenje kontrole i komande nad njima. Partijska organizacija odgovorna je za sve propuste i nedostatke koji se dese u borbi i van nje. Jedina je garancija da će naše vojne jedinice izvršiti vojni i politički zadatak ako Partija pravilno rukovodi njima, naglašava se u pismu, ne libeći se prenebregavanja uloge i odgovornosti vojnih starešina. U tome pravcu trebalo je angažovati skojevsku organizaciju, kandidate i simpatizere što bi olakšalo zadatak. Članovi Partije, kategorično je pismo, treba za vreme borbe da budno prate svakoga starešinu i borca kako izvršava zadatak i naređenja pretpostavljenih. Najhrabrije treba pred svim javno isticati i pohvaljivati, a na sastancima razmotriti njihov prijem u organizaciju.

Ovako izričiti, obavezujući i negipki stavovi partijskog rukovodstva u diviziji i brigadi, koji su na raznim sastancima usmeno još više potencirani, doveli su kod onih koji su ih doslovno shvatali (a takvih nije bilo malo) do isključivanja gotovo svake inicijative radi prilagođavanja situaciji što nije ostalo bez posledica. Nije teško razumeti šta je to značilo ako se ima u vidu da je na dan polaska u napad u stroju 2. ličke brigade bilo 160 članova Partije (17 ih je bilo odsutno) i 434 člana SKOJ-a.¹⁹³⁾ Svi su oni, bezrezervno i bez izuzetka, verovali u mudrost i dalekovidost Partije, u pronicljivost, razboritost i inventivnost partijskog rukovodstva, pa prema tome i u valjanost i celishodnost njegovih smernica i odluka. Prihvatili su svaki borbeni zadatak postavljen u ime Partije (a takvi su bili gotovo svi) bez razmišljanja u njegovu opravdanost i svrsishodnost, razmišljajući i dovijajući se samo u načinu izvršenja. Ako se tome doda veliki broj kandidata za članove Partije i oko 300 omladinaca i omladinki neobuhvaćenih organizacijom, uvek spremnih da u izvršenju borbenog zadatka idu do žrtvovanja samo da

191) AVII, k. 796, br. reg. 3-7.

192) AVII, k. 152, reg. br. 16/3.

193) AVII, film 4/163, 35/6-7.

bi se dokazali dostojnim ulaska u organizaciju, onda nije teško razumeti zbog čega je brigada davala ogromne žrtve uvek kada je komandovanje zatajilo. U njenom stroju bilo je tada preko 730 omladinaca i omladinki (organizovanih i neorganizovanih) što je bilo znatno iznad polovine njenog brojnog stanja. Oni su svojim mladalačkim poletom, borbenim entuzijazmom do fanatizma i odanošću ciljevima borbe davali glavne odlike i karakteristike brigadi. Stoga je ona uvek bila organizaciono čvrsta i moralno jaka, pa je ni teški porazi nisu dovodili u ozbiljnu krizu, stoički ih je podnosila i brzo prebrođavala.

Po planu štaba divizije 2. brigada (komandant Miloš Uzelac, politički komesar Đuro Stanković), ojačana 1. bataljonom 3. brigade, imala je da razbije, potuče i uništi četnike u mestu Gračacu, 1. brigada imala je da jednim bataljonom (bio je to njen 1. bataljon »Marko Orešković«) zauzme Bukovu Kosu (tt. 832) i postavi osiguranje prema železničkoj stanici, jednim bataljonom da postavi osiguranje prema Obrovcu u selu Vratce, a sa ostala dva bataljona da poruši što više pruge. Treća brigada (još uvek nazivana 9. - bez 1. bataljona) imala je da postavi osiguranje prema Lovincu i Kninu.

Pošto se znaju sve bitne činjenice nije potrebna posebna ni mudrost ni stručnost da bi se otkrile brojne greške u ovom planu. Mada su omaške u osnovi posledice zabluda na kojima je zasnovan, ipak treba prlmetiti njegovu neracionalnost u upotrebi snaga i sredstava. Stvaran na zabludi, da u mestu ima oko 600 četnika, za glavni zadatak - osvajanje mesta i razbijanje četnika - upotrebljene su nedovoljne snage, svega tri bataljona 2. brigade, pošto je 2. bataljon na Đekić Glavici imao ipak poseban - odvojen zadatak, dok su glavne snage divizije od dve brigade neracionalno i nepotrebno razbacane po osiguravajućim, pa čak i sporednim (rušenje pruge), zadacima. Ovaj glavni promašaj u planu štab nije ni pokušao da otkloni pošto je, pred polazak u napad, dobio nove i realnije podatke o jačini neprijatelja, što samo pokazuje sa koliko se nemarnosti odnosio prema tim podacima. Štabu je moralo biti poznato da italijanska intervencija može uslediti samo iz Knina i Gospića i to ne pre 24 časa, kako je to podučavalo iskustvo borbi oko Lovinca od 25-30. decembra 1942. godine. Divizija u ovome zadatku, do koga je komandantu korpusa toliko bilo stalo, nije imala nikakve rezerve a dva bataljona 1. brigade su upotrebljena za rušenje pruge (što se moglo učiniti po nahodanju drugom prilikom) i jedan za osiguranje tamo gde je i četa bila dovoljna. Ovakav plan upotrebe i rasporeda snaga, da nije ni nastupalo nevreme, nije obezbeđivao uspešno izvršenje zadatka.

Za izvršenje glavnog zadatka divizije - uništenje četnika i osvajanje Gračaca - 2. lička brigada je pored 1. bataljona 3. brigade, bila ojačana i artiljerijskom baterijom, protivtenkovskim topom i odredom minera. Odmah valja reći da ova sredstva podrške nisu došla do izražaja.

U toku dugog boravka italijanska posada je pripremila i organizovala odbranu Gračaca u vidu snažnog odbrambenog čvora sa glavnim osloncem na Gradinu (k. 616) u središtu mesta. Oko mesta, uključujući obe raskrsnice puteva i Gradinu, izrađeni su fortifikacijski objekti (rovovi, zakloni, bunker) prilagođeni zemljištu. Ispred njih protezala se neprekidna prepreka od bodljikave žice. Izvan čvora, na udaljenju oko jedan kilometar, nalazilo se selo Đekić Glavica (k. 560) uređeno kao posebna otporna tačka koju su uglavnom držali četnici.

Svojom zapoveshću od 13. januara¹⁹⁴¹ štab brigade je bataljonima odredio pravce napada, precizirao zadatke i međusobno sadejstvo, a utvrdio je i sredstva i načine održavanja veze i izveštavanja između bataljona i štaba brigade. Sve je to još pojašnjeno, utanačeno i precizirano na komandantskom izviđanju sa Brčinova Vršića.

194) AVII, NAV-I-T-821, film 248/365-372 (na italijanskom jeziku).

Prvi bataljon »Stojan Matić« (komandant Dragan Rakić, politički komesar Jovo Bogdanović) sa četom mitraljeza, protivtenkovskim topom i delom minera napadao je na frontu Gradina k. 616¹⁹⁵⁾ (uključno) put Grab - Gračac, s tim da jednom četom napadne Gradinu a glavne snage da usmeri ka raskrsnici puteva južno od k. 568. Bataljon je imao zadatak da blokira neprijatelja i da zauzme Gradinu, a ako to ne može daje blokira, održavajući vezu sa četom 4. bataljona koja napada Gradinu sa zapadne strane. Desno jedinice 1. brigade napadale su Bukovu K (tt. 832).

Drugi bataljon »Ognjen Priča« (komandant Staniša Opsenica, politički komesar Petar Balać Žika) sa jednom četom 1. bataljona 3. brigade imao je zadatak da istočno obiđe Gračac i preko Gračačkih luka ispod Velebita da napadne i zauzme selo Đekić Glavicu (k. 560). Prodiranje je, potom, trebalo produžiti u centar mesta i zauzeti pravoslavnu crkvu, opštinu, bolnicu i sud. Granica je bila: desno reka Otuča, levo kuće Pantelića (isključno). U sadejstvu sa susednim bataljonima desno i levo imao je da spreči bežanje neprijatelja iz mesta i sa železničke stanice u Velebit i prema Obrovcu. Iza njega, italijansku posadu u vaktarnici (kuća čuvara pruge) i kod pumpe na pruzi napadala je četa 1. bataljona 3. brigade sa kojom su bili komandant i komesar toga bataljona. Pozadinu (leđa) 2. i 4. bataljona štitio je od Obrovca u selu Vratce bataljon 1. brigade. Kao pomoć štabu 2. bataljona, štab brigade je uputio svoga operativnog oficira.

Treći bataljon »Mićo Radaković« (komandant Ivan Grahovac, politički komesar Sava Savica Dopuda) sa četom mitraljeza napadao je između puta Grab-Gračac i reke Otuča, s tim da onemogućiti četnicima bekstvo iz mesta u Velebit i da prodiše preko pijace prema pošti i mostu, vodeći računa da su četnici u Sokolani a četnička komanda u kući Leptirovića (Đ. Stanisavljević kaže da ovakvo prezime nije postojalo, već da se verovatno radi o kući Išperovića). Pošto je ovom i 4. bataljonu dodeljena glavna uloga (glavni zadatak) u osvajanju Gračaca, on je imao da prodiše u centar radi spajanja sa 4. bataljonom. Ako se pri tom, pre i uz put, sretne sa delovima nekog drugog bataljona on bez zadržavanja produžava prodor ka 4. bataljonu sve dok zajedno ne ovladaju mestom. Vezu je imao održavati desno sa 1. a levo sa 2. bataljonom.

Četvrti bataljon - Udarci (komandant Stevan Steviša Rašeta, a pošto je komesar Petar Basta izostao, dužnost je preuzeo zamenik Rade Raco Korać), sa 1. četom 1. bataljona 3. brigade (sa njom je bio zamenik komandanta toga bataljona Milan Šarac, koji je tu i poginuo) imao je da, između Bukove Kose i Gradine, izbije na put železnička stanica - Grad i otuda oko puta da upadne u mesto i da prodiše prema kući Dmitra Rastovića u centar radi spajanja sa 3. bataljonom. Jednu četvrtu je imao uputiti Kosom (pod natpisom »Gradina«), levo iznad puta, u napad na Gradinu k. 616 koju je, u sadejstvu sa četom 1. bataljona koja je napadala sa severne strane, trebalo zauzeti. Ukoliko ne bude mogla zauzeti Gradinu onda je imala blokirati sa te strane. Radi zaštite zaleđine bataljon je trebalo da ima čvrstu i stalnu vezu sa delovima 1. brigade koji su blokirali železničku stanicu i napadali Bukovu Kosu (tt. 832). Vezu je trebalo stalno održavati, desno sa 2. bataljonom, a levo sa delovima 1. ličke brigade. Štab brigade je sa ovim bataljonom uputio zamenika komandanta brigade Đurđa Đudu Pokrajca.

Pošto su mu čete pridate 1. i 3. bataljonu štab 5. mitraljeskog bataljona nalazio se uz 3. bataljon.

195) Ovaj pojam je nužno precizirati pošto se, usled nepreciznosti ovoga naziva, u dokumentima nailazi na netačnosti i na nelogičnosti u prikazivanju toka dejstava. Po sekciji naziv »Gradina« zahvata završni deo kose, dug oko 1 km, koja se u jugoistočnom pravcu spušta od trigonometra 832 i završava se uzvišenjem kote 616 iznad mosta u centru mesta. Uzvišenje kote 616, izdiže se iznad mesta za oko 56 metara, a od kose čiji je završetak oko 16 metara. Kotu 616, zbog njene markantnosti i dominacije neposredno nad mestom, meštani obično smatraju Gradinom, pa će tako i ovde biti postupljeno.

Svi bataljoni trebalo je jednovremeno da pređu u napad u 23. časa 14. januara 1942. godine, pa su i pokrete iz rejonu prikupljanja morali podešavati tako da u određeno vreme pređu u napad. U početku je štab brigade (komandno mesto) trebalo da se nalazi u zaseoku Dukići, a potom na putu Dukići-Grab. Štab brigade je odredio da se telefonska veza uspostavi sa štabom divizije, artiljerijskom baterijom i sa 1. bataljonom, a po mogućnosti i sa 3. bataljonom.

Brigadnom zapovešću je posebno utvrđen pravac i način održavanja veze (slanje i prijem poruke) štaba brigade sa 2. i 4. bataljonom, što pokazuje da je uočavana sva osetljivost njihovog položaja. Po toj odredbi 4. bataljon je imao eia održava čvrstu vezu i šalje izveštaje preko 2. bataljona i preko delova 1. brigade na Bukovoj Kosi. Svoje i izveštaje 4. bataljona 2. bataljon je imao, potom, slati preko 3. bataljona, a on neposredno ili preko 1. bataljona do štaba brigade. Od štaba brigade, veza sa ovim bataljonima trebalo je da ide istim pravcem u obrnutom smeru. Ne zna se zbog čega, a verovatno zbog teškog terena i ozbiljne vodene prepreke (r. Otuča), nikakvo komuniciranje (veza i izveštavanje) od štaba brigade do 4. bataljona i obrnuto nije bilo predviđeno, niti je išlo, preko desnokrilne čete 1. bataljona pod Gradinom (k. 616). Ovde je trebalo da se održava samo uobičajena veza sadejstva između suseda. Zanemarivanje ovoga pravca veze sa 4. bataljonom pokazaće se kasnije kao veliki propust štaba brigade u komandovanju.

Uveče, u suton, 14. januara bataljoni su iz sela južno od linije Bruvno-Rudopolje po nevremenu polazili na zadatke u različito vreme, već prema tome gde se koji nalazio i gde je trebalo da stigne. Noć je bila veoma hladna, kišovita i mračna (kao »u rogu« kaže se u narodu ovih krajeva). A kada je uskoro nastupila prava provala oblaka, nevreme se nametnulo kao glavni protivnik sa kojim se valjalo nositi. Mada je moralo biti jasno da se po tome zlvremenu neće moći izvršiti postavljeni zadatak i postići željeni cilj, štabovi nisu reagovali, nisu obustavljali nastupanje već su bataljone, po nevremenu i pomrčini, prepustili njihovoj sudbini, da bauljaju i snalaze se kako koji zna i može, u neosnovanoj nadi da će ipak izvršiti zadatke. I zaista, bataljoni (borci i starešine) ulagali su krajnje napore da izvrše zadatke, ali nemoguće nisu mogli ostvariti. Uistinu, borci prokisli do kože, promrzli do srži, ukočenih udova i u neprestanoj drhtavici od jake studeni nisu mogli, nisu imali snage, da nešto više učine od onoga što su učinili. Komandni kadar dalja dejstva bataljona nije usmeravao, objedinjavao i uskladijavao, već je svaki bataljon za sebe dejstvovao bez veze sa susedima.

Pravcem preko Deringaja prema Gračacu nastupao je 1. bataljon. Negde oko Dukića odvojila se njegova desnokrilna 3. četa (komandir Pejo Rašeta) koja se, pregazivši nadošlu Otuču na gazovima i vodenicama, zaputila preko njiva i ograda, po vodi do iznad članaka, prema Gradini (k. 616). Sa ovom četom štab bataljona je uputio zamenika komandanta Đorđa Orlovića. Glavne snage bataljona produžile su prema k. 568 odakle su se, ulevo, razvile za napad sa severoistočne strane, prema istočnoj raskrsnici puteva u mestu. Pod snažnim pljuskom i u mrkloj noći ove dve čete su izbile na polazne položaje i počele napad. Levokrilna 2. četa (komandir Dušan Opačić Čaruga) uspela je da najednom mestu po nevremenu iznenadi neprijatelja, da prekine žicu i manjim delovima zauzme nekoliko kuća kod Kontića. Ovaj značajan početni uspeh štab bataljona nije pravovremeno iskoristio, pa da ubacivanjem jačih snaga u prodor kroz stvorenu brešu proširi početni uspeh daljim prodorom u mesto. Ovaj iznenađan prodor unekoliko je zbunio četnike, ali kako na vreme nije iskorišćen, oni su se pribrali pa su ga najpre lokalizovali, a potom i potpuno likvidirali. Izvanredna prilika da se sajačim snagama sa ovoga pravca upadne u mesto bila je propuštena, pa dalji napori ove dve čete nisu doneli nikakvog uspeha. Čim bi nešto pokušale i približile se žici sačekivala ih je žestoka vatra iz utvrđenih položaja.

Desnokrilna četa 1. bataljona, prostorno znatno odvojena nabujalom Otučom i drugim potocima od bataljona gotovo odsečena, na putu prema Gradini uz mnogo teškoća, je pregazila nabujali i razliveni potok Bašnica, gazeći vodu mestimično i do pojasa. Ona je kroz vrlet, po nevremenu i mrkloj noći, poviše Tiljkovih kuća, prosto bauljala prema koti 616 (Gradini), čiji se ni obrisi nisu primećivali, orijentišući se prema blesku povremenih rafala koji su sa nje dolazili. Po oštrom kamenjaru, sa mnogo škrapa i grmova, neprestano se posrtalo i padalo. U tim uslovima svi pokušaji napada ostali su bezuspešni. Kada se patrola, upućena da uhvati vezu sa četom 4. bataljona, koja je trebalo da napada se zapadne strane, povratila i izvestila daje došla u vezu sa 1. četom 1. bataljona 3. brigade, nastala je nedoumica. Od kuda sada tu delovi 3. brigade? Šta je sa 4. bataljonom za koga je rečeno da napada sa te strane i da sa njime treba da se održava veza? Sa druge strane Gradine razlegala se velika paljba. Graktanje mitraljeza mešalo se sa praskom ručnih bombi, ali šta se zapravo i gde tačno događalo nije bilo jasno (nikoga u četi nije bilo ko je poznavao Gračac i okolinu). Tek kada je sa 1. četom 1. bataljona 3. brigade uspostavljen bliži dodir situacija se razjasnila. Od njih se saznalo da su oni pridati 4. bataljonu, daje ovaj bataljon upao u mesto i da vodi žestoku borbu, da njihova četa ima zadatak da niz Kosu (pod natpisom »Gradina«) napadne i zauzme kotu 616 (Gradinu), što su oni pokušavali ali bez uspeha. Pokušaj da se usklađenim napadom obe čete zauzme Gradina nije doneo uspeha zbog toga što u promrzlim borcima nije bilo više snage za takav napor. Negde iza ponoći kiša je jenjavala da bi ubrzo prestala, ali je odmah bura preovladala pa je počelo mržnjenje i poledica, čime se stanje prokislilo i jako izmorenih boraca još više pogoršalo. Pucnjava u mestu je postupno jenjavala sve dok gotovo nije prestala, svodeći se na poneki redak rafal ili prasak bombe, dajući utisak sporadičnosti, dok se pucnjava oko mesta odavno potpuno utišala. Kurir upućen sa izveštajem u štab bataljona nije se vraćao. U praskozorje je upućena patrola radi održavanja veze sa četom iz 3. brigade i kada se vratila izvestila je danjih nema tamo gde su ranije bili. Sve je ukazivalo da se ona odatle povukla, ali kuda i zbog čega nije bilo jasno. No, za tom vezom se više nije tragalo, pogotovo što je ubrzo zatim stigao kurir iz štaba bataljona »Stojan Matić« sa naređenjem za povlačenje, pa se već u rasvit četa povlačila, praćena četničkim rafalima sa Gradine.

U pokretu iz sela Kijani, pored Graba, pljusak je zatekao 2. bataljon preko Gračačkih luka, ispod Velebita. Iako je pokret, po vodi do članaka koja je uz to brzo nadolazila, bio jako usporen i otežan, bataljon je uspeo da neopaženo priđe Đekić Glavici i oko ponoći pređe u napad. Četnici su bili potpuno iznenađeni. »Četnički stražari su pohvatani i razoružani na stražarskim mestima a zatim je razoružana i cijela straža sa komandirom, narednikom bivše jugoslovenske vojske, a da pri tom nije ni metak opaljen« - piše Rade Ratković, tada zamenik komandanta bataljona.¹⁹⁶¹ Ipak, iznenađenje nije potpuno iskorišćeno, četnici su se brzo sredili i organizovali žilav otpor, zadržavši prodiranje bataljona. Borba se odužila znatno do iza ponoći, gubici bataljona su se povećavali, a četnicima je počela pristizati pomoć iz mesta. U međuvremenu voda se u Lukama digla do povrha ogradnih zidova, pretvorivši ih u pravo jezero, pa je izdignuta Đekić Glavica dobila izgled poluostrva. Jedini prelaz i veza sa kopnom ostala je uska cesta po nasipu preko Gačešinog dola prema Velebitu. Komandiri četa su izveštavali da promrzli borci jedva rukuju oružjem. Na pravcima 1. i 3. bataljona već poodavno se nije čula nikakva borba, a kod 4. bataljona žestina borbe je jenjavala. Pošto međusobne veze nije bilo u štabu bataljona postavilo se pitanje šta dalje raditi. »Politički komesar bataljona i operativni oficir brigade nisu htjeli ni da čuju

¹⁹⁶¹ Zbornik »Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u ...« Historijski arhiv Karlovac, 1979, str. 360-364.

za povlačenje navodeći kao glavni argumenat dobiveno naređenje pred polazak u akciju«, zatim dodajući čemu povlačenje »kada uopće nije u pitanju likvidacija Đekić Glavice, a time i izvršenje našeg bližeg zadatka.« Ne može se povlačiti, bili su uporni, ni »zbog 4. bataljona koji vodi borbu na svome pravcu napada. Zamenik političkog komesara i zamenik komandanta suprotnog su mišljenja« - piše dalje Ratković. Svoj stav potkrepljivali su, pored ostalog, i time da sa 4. bataljonom nema ni vatrene ni druge veze, a on se nalazi i u položaju da se može povući u zoru, što bi za njih bilo kasno. »Staniša (komandant bataljona) nije učestvovao u raspravi - piše Ratković - već je za to vreme izdao naređenje četama da prikupe sve ranjene i mrtve a zatim je izišao iz kuće i počeo da osluškuje borbu. Konačno on odlučuje da se povučemo«, uz obrazloženje da su se našli u situaciji koju niko nije mogao predvideti, veze nemaju ni sa kim, a 4. bataljonu ničim ne mogu olakšati situaciju. Dakle, Stanišina neovisnost duha i komandantska hrabrost su odlučili. Događaji su mu dali za pravo. Sačuvao je bataljon i spasio mnoge dragocene živote svojih drugova.

U povlačenje bataljon je krenuo, kaže Ratković, sa 3 poginula i 10 ranjenih boraca, među njima i operativni oficir bataljona Petar Krtinić. Skrenuvši sa ceste (Gračac - Obrovac) bataljon se kroz duboku vodu uz velike napore prebacivao preko poplavljenog drvenog mosta na jako nadošlom potoku Žižinka. Tu je voda zahvatila i odnela ranjenu Zorku Dukić i još jednog borca. Staniša je stajao u vodi do pojasa kod poplavljenog mosta i prihvatao iznemogle borce, pomažući im da pređu poplavljeni most. Ostao je na mostu dok ceo bataljon nije prešao, zadržavši se da sačeka i poslednje, zaostale osiguravajuće delove, mada za tim nije bilo potrebe pošto je voda bila u opadanju, pa ni most već tada nije bio preplavljen vodom. Dok je on očekivao poslednje delove, italijanska posada iz vak-tarnice sa pruge poviše mosta, ispalila je nasumice nekoliko kratkih rafala od kojih je jedan pogodio Stanišu i on je pao u vodu. Zaštitnički delovi koje je on upravo čekao bez teškoća su prešli most, a da ništa nisu primetili. Slučajni italijanski rafal neočekivao je presekao borbeni put jednog od najvećih ličkih junaka. Još za života Staniša Opsenica je ušao u legendu, postao ponos Like, simbol hrabrosti i dovitljivosti, junaštva i pregalaštva u borbi protiv neprijatelja. Njegovo ime se i danas sa gordošću izgovara u Lici i ponosno stoji među imenima narodnih heroja Jugoslavije.

Krećući se njivama pored sela Graba 3. bataljon je gazio vodu do iznad članaka. Dok je izbio na određeni deo fronta, između puta Grab - Gračac i reke Otučice, našao se u dubokoj vodi mestimično i do kolena. Iznenadenje nije postignuto, pa se pokušani napad završio neuspešno. Svi napori tokom noći da se jedinice nekako organizuju i borci motivišu za energičniji napad ostali su samo pokušaji. Izloženi nevremenu, šćućureni u blatu i vodi, prozeblili do srži, ukočenih prstiju i udova, ovi u normalnim prilikama neodoljivi jurišnici delovali su nemoćno i bezvoljno. Uspeha nije bilo. Mada sporo, noć je ipak prolazila a zora se neumitno približavala, zadatak se nije mogao izvršiti a bez naređenja nije se smelo povući. Veze nije bilo ni sa kim, pa ni sa štabom brigade, odakle su se iščekivala naređenja i uputstva za dalji rad. Štab bataljona se našao u dilemi šta da radi. Bilo je jasno da u tome položaju bataljon ne sme sačekati dan, a naređenja za povlačenje nije bilo. Pred zoru su poslali patrolu za vezu sa 1. bataljonom, za koga se pretpostavljalo da je sigurno u vezi sa štabom brigade, misleći da će preko njih dobiti neka obaveštanja šta dalje da se radi, ali to je bilo dockan. Patrola je otišla, zora je nastupala, a ona se nije vraćala.¹⁹⁷⁾ Shvativši i pravilno ocenivši

197) U patrolu su upućeni Radovan Basta i Momčilo Radovanac. Tamo gde je trebalo da bude 1. bataljon, stigli su pošto je već svanjivalo. Kako nikoga nisu našli, pretraživali su po terenu da se nisu gde od nevremena sklonili i pri tome, odjednom, opaziše blizu oko sebe grupe italijanskih vojnika. Nemajući kuda, brzo su umakli u mračan podrum jedne napuštene kuće gde su predanih, mada su se četnici i Italijani tokom dana oko nje više puta muvali. Stoga se nisu ni povratili u bataljon na vreme, već su tek sutradan došli u njegov sastav u selo Klapavice.

svu ozbiljnost situacije, štab bataljona postupa smelo i odgovorno, pa je bataljon »povukao u zoru na vlastitu inicijativu« - piše u izveštaju štaba divizije. Upravo slučaj ovoga bataljona, koga od štaba brigade nije delila ni velika prostorna udaljenost ni bilo kakva prepreka, najbolje pokazuje koliko su naši bataljoni te kobne noći, po izuzetno lošem vremenu, bili prepušteni sami sebi.

Od sela Tupaie, preko Ljubovića, uz strme i vrletne padine, noću i po nevremenu, pored kote 707, provukao se između trigonometra 832 (Bukova K.) i kote 616, (Gradina) 4. bataljon i neprimećen izbio na put stanica-Varoš u rejonu kapelice (na oko 1 km zapadno od ivice varoši). Tu ih je jedna devojka - simpatizer obavestila daje po padu mraka u grad ušla jedna italijanska kolona, kako je ona opisala moglo se zaključiti daje jačine bataljona. Obaveštenje nije ozbiljno shvaćeno, čak se posumnjalo u dobre namere dostavljača. Bataljon se usmerio cestom prema varoši, a pridata četa 1. bataljona 3. brigade upućena je levo iznad ceste Kosom (pod natpisom »Gradina«) prema k. 616 (Gradina). Nastupivši iz neočekivanog pravca, po jakom nevremenu i mrkloj noći, bataljon postiže potpuno iznenađenje, bez ometanja prokida žicu i upada unutra. Na cesti nailazi na otvoren prolaz na koji ni krstila nisu bila pomaknuta posle ulaska italijanske kolone. Branko Ognjenović Lasac sa još nekoliko bombaša uništava posadu prvog bunkera nožem i bombama. Posade ostalih bunkera oko puta i ne sluteći napad izašle su da vide šta se događa. Bombaši su ih hitrim skokovima iz mraka uhvatili i od njih dobili znake raspoznavanja. Put u varoš je bio otvoren, a tamo još niko ništa nije primećivao. Sve je bilo mirno. Jedan vod 3. čete se odvojio ulevo od puta i poviše nje na padini zauzeo utvrđenja, a iznad njega po vrleti i mraku usporeno je nastupala pridata četa Kosom prema Gradini. U zahvatu ceste, koristeći nevreme i iznenađenje, bataljon je pomoću dobivenih znakova raspoznavnja nastavio brzo prodiranje i raskrscnicu puteva (stanica-Đekić Glavica) u varoši prolazi gotovo bez otpora. Potom je, odjednom, totalnu pomrčinu punu nevremena prolomilo groktanje mitraljeza i prasak ručnih bombi. Italijani i četnici bili su potpuno iznenađeni, pometeni i zbunjeni, Nisu znali šta se događa. »Udarni je dopro do bolnice i zgrade suda, zauzevši pri tom utvrđeni blok zgrada oko Rastovića kuće, garnizon je alarmiran. U naselju panika. Na njegovim prilazima žestoka paljba. Okupator ne napušta zgrade u koje se povukao, a četničke rulje kuljaju iz kuća, kao preplašene ovce iz tora. Udarnici jure gradom koseći ih puškomitraljeskim rafalima i zarobljavajući čitave gomile. Puškomitraljezac Rade Svilar upada u jednoj ulici među četnički bataljon, koji je pošao na položaje na okolne visove. Svilar kosi čitavu kolonu i zarobljava 23 četnika,« nadahnuto je opisao događaje Nikola Vukobratović,¹⁹⁸¹ Bolnica, osim potkrovlja, bila je zauzeta. Ispred i oko bolnice ubijeno je pet četničkih oficira, među njima i komandant četničkog garnizona major Mika Tomašević, dok je u potkrovlju u tri sobice časnih sestara ostalo skriveno nekoliko četničkih oficira.

Postignuto iznenađenje bataljon je dobro iskoristio. Neprijatelju su naneti značajni gubici, zaplenjena je velika količina oružja i municije i zarobljeno preko 60 četnika. Ali, snage bataljona su bile nedovoljne da povoljnu situaciju, stvorenu iznenađenjem, iskoriste potpuno i do kraja, pa da sudar reše u svoju korist. Kako ostali bataljoni, a ni štab brigade, nisu pojma imali šta se u tim trenucima zbiva sa 4. bataljonom, on se našao potpuno usamljen u pravom osinjaku. Pošto su napadi ostalih bataljona bili kratkog daha i bezuspešni, prednosti zadobivene iznenađenjem slabim snagama nisu mogle biti iskorišćene za konačnu odluku,

198) Prikaz je napisan 1945. godine za almanah »Šesta proleterska divizija« - povodom trogodišnice formiranja, izdanje Štamparije 2. jugoslovenske armije u Zagrebu. Objavljen je i u Zborniku »Šesta proleterska divizija«, izdanje Epohe, Zagreb, 1964. godine. Budući u središtu događaja od početka do kraja Nikola je valjan i pouzdan svedok. Ranjeni komesar čete u Baniji, on se u bataljon vratio pred akciju, bio u štabu bataljona u toku akcije i blagodareći njegovom kazivanju rekonstruisani su događaji u 4. bataljonu u Gračacu.

neprijatelj je dobio mogućnost da prebrodi krizu, da se pribere, sredi i organizuje svoje redove. Neuporedivo nadmoćniji, on najpre suzbija prodor istaknutih delova i jedinica 4. bataljona, a potom sistematski prelazi u sve snažnije napade na poluokruženi bataljon potiskujući njegove isturene delove uz osetne gubitke. To je bio početak dramatične sedamnaestočasovne divovske borbe koja će se okončati neviđenim podvigom i tragedijom 4. bataljona. Negde iza ponoći borba je popustila u intenzitetu, čak se neko vreme i potpuno stišala. Povremeno bi četnici navaljivali, pa bi se i borba za kratko rasplamsala, da bi se potom utišala. Udarnici su se držali čvrsto i odlučno, ali su im se redovi opasno proređivali, mrtvih i ranjenih bilo je sve više. Među ostalim pada teško ranjen zamenik komandanta bataljona DMITAR IVANČEVIĆ, a gine i komandir 2. čete JOVAN ČURČIĆ, nešto kasnije i komandir 3. čete MILORAD LALIĆ.

»Okolo 5 časova na okolnim brdima borba se stišala. Borci udarnog bataljona instinktivno predosećaju, da su se ostali bataljoni povukli. Komandant bataljona koncentriše bataljon i prikuplja ranjenike, koje jedna četa iznosi iz naselja na slobodnu teritoriju. U mestu ostaju jedna četa i jedan vod sa štabom bataljona« - piše dalje VUKOBRATOVIĆ. U mestu je zapravo ostala 1. četa i jedan vod 3. čete, dok je 2. četa iznela ranjenike, a dva voda 3. čete su izveli 63 zarobljena četnika. Evo šta se, uistinu, zbilo u tim dramatičnim trenucima, pred zorom 15. januara 1943. godine.

Komandant bataljona shvativši svu dramatičnost situacije u kojoj se bataljon našao, a kako od početka akcije nije imao nikakvu vezu sa štabom brigade, niti sa 2. bataljonom preko koga je ta veza trebalo da ide postavio je u štabu bataljona, uz prisustvo zamenika komandanta brigade, pitanje odluke šta dalje da se radi. Izloživši svu težinu situacije, predložio je da se bataljon odmah izvlači jer kada svane to će biti kasno i nemoguće. Svi prisutni (uključujući i VUKOBRATOVIĆA), su ga podržali osim zamenika komesara (a tada i u ulozi komesara) RACE KORAČA koji se energično usprotivio bilo kakvom povlačenju bez naređenja, pozivajući se na stroga partijska uputstva dobivena pred polazak u akciju. U tome odsudnom trenutku kada se rešavala sudbina bataljona zamenik komandanta brigade je učestvovao u raspravi ali se uzdržao pri odlučivanju i nije podržavao nijednu stranu (a imao je pravo da odluči), mada se slagao sa STEVIŠOM, prepuštajući odluku štabu bataljona. Njegov takav stav i RAČINO energično protivljenje (zbog straha od odgovornosti) pokolebali su STEVIŠU i on je odustao od svoje pravilne procene i čvrste namere da izvlači bataljon. Mada lično izuzetno hrabar i neustrašiv borac - pravi junak u borbi - STEVIŠA, na žalost, nije kao komandant bio na visini zadatka. U praskozorje četnici su svejače pritiskali i nasrtali. Položaj bataljona se naglo pogoršao i postao dramatičan. Poslednja prilika za izvlačenje bataljona olako se propustila. U tome trenutku zamenik komandanta brigade u pratnji još tri borca napustio je bataljon. Uputio se, navodno štabu brigade da izdejstvuje naređenje za izvlačenje bataljona, mada mu je moralo biti jasno da je za tako nešto suviše kasno, a nije ni znao da je u tome trenutku štab brigade već poodavno odjahao iz DUKIĆA prema BRUVNU.¹⁹⁹ Na taj način je rešavana, i bila rešena, sudbina 4. bataljona.

Istine radi valja kazati da je udesu ovoga bataljona, osim faktora van njega koji su ga doveli u ovakav položaj, ne malo doprinelo i nesnalaženje štaba bataljona u ovoj, od početka delikatnoj situaciji. Pored već pomenutih učinio je on i druge propuste. Kad mu spolja nije dolazila veza on se nije postarao da je uspostavi, a za to je tokom duge noći imao i mogućnosti i prilika. Neobjašnjivo je zašto nisu imali stalnu vezu sa delovima 1. brigade koji su im obezbeđivali leđa

199) O zbivanjima u času odlučivanja svedočenju Nikole VUKOBRATOVIĆA identično je i svedočenje Petra HINIĆA dato autoru nezavisno od prethodnog. HINIĆ je bio jedan od trojice koji su izašli sa zamenikom komandanta brigade.

od železničke stanice i bili su blizu. Kako je izostala čvrsta veza sa delovima 1. brigade, neposredno iznad njih, na trigonometru 832 (Bukova K.) koju su oni u početku zauzeli i celu noć držali? Dalje, oni su pridatu četetu iz 3. brigade celu noć držali na periferiji događaja. Ako je već nisu uvlačili u centar zbivanja, umesto da pojača snage, zašto je nisu držali čvrsto pod svojom komandom na Kosi kao oslonac koji bi dobro došao. Osim toga, ova četa je celu noć bila u vezi sa des-nokrilnom četom 1. bataljona »Stojan Matić«, pa je i tim pravcem valjalo pokušati da se dođe u vezu sa štabom brigade. Umesto toga ovu četetu je prepustio samu sebi, pa se ona tako u zoru sama i povukla,²⁰⁰ čime je naknadno uspostavljanje veze sa bataljonom unutra bilo onemogućeno. Neshvatljivo je kako se desilo da štab bataljona uočava svu težinu svoga položaja i situacije, a propušta da je uspostavljanjem veze olakša i traži izlaza, prepuštajući se toku događaja.

Pošto su se od železničke stanice i sa Bukove Kose, povukli delovi 1. bataljona 1. brigade italijanske trupe sa stanice su odmah krenule u pomoć snagama u mestu. One su brzo i bez otpora zaposle Bukovu Kosu (tt. 832), bunkere na ulazu u mesto kuda je bataljon ušao u početku napada, pa i sve položaje dalje do Gradine (k. 616). Time su preostale snage bataljona došle u potpuno okruženje. Odstupnice više nije bilo. »Usled žestokih neprijateljskih napada sa svih strana, borci se povlače u dve zgrade (ranije predviđene za štab bataljona - D.O.), u koje su u toku borbi preko noći dovukli mnogo oružja i municije« - piše Vukobratović. U tome povlačenju palo je mnogo mrtvih i ranjenih. Poginuo je komandant bataljona Steviša Rašeta, teško je ranjen komandir 1. čete Petar Čuturilo Zebić koga su četnici uhvatili i zaklali. U kuće se povukla 1. četa sa ranjenicima, dok se jedan njen vod zadržao oko raskrsnice puteva (stanica - Đekić Glavica). Kako je jutro bilo tmurno, puno crnih tmastih oblaka sa snegom, vidljivost je bila jako ograničena, pase vodnik Petar Pepa Glumac odlučio da tu priliku iskoristi i da, pored ograda i živica, izvuče vod preko polja u Velebit jer na tome pravcu nije primećivao neprijateljske vojnike. Nekoliko boraca se, na rastojanju jedan za drugim, bez poteškoća prebacilo do usamljene kuće na izabranom pravcu preko polja. Kako je koji od njih pristizao i zamicao u kuću više se nije pojavljivao, ali to nije pobudilo nikakvu sumnju, pa se uputio i vodnik na čelu ostalih boraca. Prišao je kući ne opažajući ništa sumnjivo. Ali, čim je došao do vrata spazio je punu kuću italijanskih vojnika i među njima svoje razoružane borce. Sa vrata se trenutno bacio unazad, viknuvši: »Talijani...« i rafal ga je sprečio da dovrši rečenicu. Ostali borci su se povratili u sastav čete.

U dve nevelike zidane kuće pod Kosom zapadno od Gradine (k. 616) zbili su se ostaci 4. bataljona. U kamenjaru neposredno iznad kuća zadržao se vod 3. čete (tu se zatekao i Vukobratović), na drugoj strani ispod dve kukuruzane pored kuća zadržala se grupa boraca sa dva puškomitraljeza,²⁰¹ dok su ostali borci sa ranjenicima bili u kućama. Ove dve grupe izvan kuća, ali neposredno uz njih, odigrale su veliku ulogu kako u odbrani tokom dana tako i proboju.

U kućama među borcima našao se zamenik političkog komesara bataljona Rade Raco Korać, zamenik komandira 1. čete Milan Tankosić i zamenik komesara 1. čete Milan Drakulić. Mada potpuno okružena, četa se dobro organizovala za odbranu i uspešno suzbijala sve četničke nasrtae. U toj situaciji, valjda prisnut sopstvenom odgovornošću zbog svoga nerazumnog stava, prilikom odlu-

200) U izveštaju štaba divizije od 28. januara (Zb. V-I 1, d. 102) piše: »Pridata četa 9. brigade uspjela je likvidirati bunker na Gradini i zadržati se na istoj do 5 sati popodne«. Neistina je tolika da je prosta logika zbivanja čini neumesnom. Da je ona držala Gradinu »do 5 sati popodne« kako bi bilo moguće okruženje delova 4. bataljona neposredno pod njom. Zauzeti, ali ne i držani, bili su bunker na Kosi prema Gradini, a Gradina k. 616 nije ozbiljno ni ugrožena.

201) Tokom dana grupa pod kukuruzanama je imala velike gubitke, ipak je izdržala do kraja i uveče snažno potpomogla, podržala i štitila proboj, da bi pri tom cela izginula. Samo su Sveto Korać i Mihailo Vukobratović iskoristili mrak i četničku pometnju, pa se kroz njih probili u Velebit, da bi posle tri dana došli u sastav bataljona u selu Mazin.

čivanja o izvlačenju bataljona, Raco čini svoj poslednji nerazumni čin svojstven očajniku. Odjednom, bez ikakve potrebe, staje na polupani prozor, isprsi se na njemu i počne dovikivanje sa četnicima. Ali, četnički rafal trenutno je presekao diskusiju. Prekaljeni komunista, iskusni i izvanredno hrabri borac, smireni i razboriti Tankosić junački pribrano produžio je komandovanje, hrabreći i podstičući borce oko sebe da izdrže do mraka, ulivajući im nadu da još sve nije izgubljeno.

»U toku prepodneva 15. januara - piše Vukobratović - neprijatelj je na okružene borce osamnaest puta jurišao, ali svi su juriši propali. Kada su svi ti napadi bili slomljeni, neprijatelj tuče zgrade bacačima. Borci Udarnog silaze u podrum. Između kuća, koje su ostale bez krova i tavana, prokopava se zid i na taj način održava veza. Borba je sve žešća i žešća. Puškomitraljezi opkoljenih boraca siju smrt među fašistima. Kada se jednom mitraljezu zagrejala cev, uzimao se drugi jer tu je bilo dovoljno i zbrojovki i bređa i 'šoša'...«. U objektivno beznađnoj situaciji, ovi tek stasali lički momci, mnogi ispod dvadesete, oduševljeni dobrovoljci i neustrašivi borci, čine čuda od junaštva. O tome Nikola dalje priča: »Borac Lukić (Milan) iz Trnavca, koji se smestio do zida kukuruzane - pozadi zgrade, tuče puškomitraljezom neprijatelja i štiti vrata koja su bila okrenuta prema Gradini. Municija mu se baca kroz prozore zgrada. On nastavlja paljbu ceo dan, iako mu ginu tri pomoćnika. Kada se neprijatelj približio do jednog podruma, borac Marinković istrčava iz podruma sa odvinutim bombama. Neprijateljski ga rafal kosi, ali on ipak uspeva da baci bombe i neprijateljski vojnici nisu stigli do ulaza u podrum. U podrumu je pravi pakao: barut, dim, krv, ranjeni drugovi mnogi polomljenih udova, neprestana zaglušna paljba automata. Bilo je trenutaka kada su mnogi borci posustajali od umora i iscrpljenosti. Međutim, drugarice Olga Lukić i Anka Kosanović neprestano pune saržere za automatska oružja i zamenjuju malaksale drugove«.

Suočeni sa nesalomivim protivnikom četnici su tokom dana postali nestrpljivi, nervozno su nasrtali, pretili i galamili, zvali na predaju nudeći sramne i nečasne uslove. Nato se odgovaralo kratkim rafalima. Ali, dan je bio pri kraju a pomoći niotkud. Počinjao je suton i valjalo je pokušati proboj kroz tu masu, izvesnost uspešnog proboja bilo je neznatno, ali izbora nije bilo. U tim trenucima drama se pretače u tragediju. Ranjenici su se morali ostaviti. Izbora nije bilo. Odluka je bila teška i dramatična, ali jedino moguća. Zdaravi, koji su išli u proboj, imali su nade. Ranjeni borci ostali su i bez toga, iluzija više nije bilo. Pa ipak oni su se junački suočavali sa sudbinom, bodreći svoje zdrave drugove da istraju u nameri. Okolo je bilo masa četnika potpomognutih Italijanima, realnih izgleda za proboj gotovo da nije bilo valjalo se poslužiti lukavstvom. Znalo se ako uspe stvoriće se minimalni izgledi za uspeh. Plan je bio jednostavan, dogovor kratak: odložiti oružje, uzeti što više bombi i na četnički poziv za predaju tražiti da se prekine paljba, brzo izaći iz kuća i kada četnici nagrnu u gomilama zasuti ih bombama i juriš uz Kosu, pored Gradine. »Oružje se ostavlja - kazuje Nikola dalje - i uzimaju bombe u šake. Borac Sava Ljubojević nikako neće da ostavi svoj puškomitraljez. I to baš svoj, iako je bilo boljih. Drugovi ga ne mogu nagovoriti da to ne čini. Kreće poslednji krijući puškomitraljez iza leđa.« Osim njega, još su neki borci prikrili i poneli svoje puškomitraljeze, što se u proboju pokazalo veoma korisnim.²⁰²

Suton je prešao u mrak, partizani su po svom planu izašli, a četnici su zagalamili: »Prekini paljbu« i »Ruke u vis«. Nestrpljivi i u gomilama nagrnuli su ka udarnicima. Tankosić je komandovao: »U strelce, juriš«, bombe su poletele u gomilu. Grupa oko kukuruzana sa dva puškomitraljeza i grupa u kamenjaru

202) Noću je zaplenjeno mnogo oružja i municije, tako da je automatskog oružja bilo na pretek.

poviše kuća sa četiri puškomitraljeza i jednim mitraljezom, mada nisu bile u toku plana i dogovora, instinktivno su shvatile i razumele namere Tankosića, pa trenutno ućutane, čim su poletele bombe osuli su žestoku paljbu po četnicima. Kod četnika je nastalo komešanje i pometnja, i iznenađeni obrtom dali su se u beg. Partizani su kroz mrak i dim jurili uz Kosu, neprijatelj je neštedimice sipao oganj po njima, ali zaustavljanja nije bilo. Borac Bogojević izbio je napred i kroz mrak ispred sebe kosio je puškomitraljezom, koga takođe nije hteo ostaviti. Na Kosi je uništio italijansku posadu u bunkeru. Iz grupe u kamenjaru Stevo Ivanišević je poginuo za »bredom«, a za nju je odmah seo Savica Kosanović i nastavio paljbu po neprijatelju. Bodljikavu žicu po vrleti savladivao je kako je ko stigao i mogao: gaženjem, provlačenjem i preskakivanjem. Iz okruženja je izašao 51 borac, među njima i dva teža ranjenika.

U podrumu je ostao 41 ranjeni borac. Neprijatelj im je ponudio izlječenje i život ako izdaju. Odbili su, pa su ih zato, zverski mučili i ubili. Političkog delegata voda Stipu Špehara, jedinog Hrvata među zarobljenima, četnici su vukli kroz Gračac i boli noževima, a on je na svaki ubod klicao bratstvu i jedinstvu. Mada iskrvavljeni i nemoćni, prepušteni četničkoj samovolji, suočeni sa izdajom ili smrću, ovi junaci su ostali časni i ponosni. Nisu klonuli duhom, izabrali su smrt. Retki su u istoriji ratova primeri takvog i tolikog junaštva, kao što su ga ispoljili i ostvarili borci Udarnog bataljona toga kobnog dana 15. januara 1943. godine, zasenivši i samog Leonidu i njegove Spartance na Termopilima.

Imena ovih div-junaka, koji zaista oličavaju: »Pokoljenje za pjesmu stvoreno« (Njegoš), ostala su zabeležena u srcima njihovih preživelih drugova. Mnogo godina kasnije izvestan broj palih u Gračacu je identifikovan i zabeležen,^{202a)} pa ma koliko to bio nepouzdan izvor sa mogućim (čak i verovatnim) greškama, njihova imena sa ponosom i pijetetom navodim: Stevan Steviša Rašeta, komandant bataljona, Rade Raco Korać, zamenik komesara bataljona; Petar Čuturilo Zebić, komandir 1. čete; Jovan Staniše Čurčić, komandir 2. čete; Lalić Bude Milorad, komandir 3. čete; Lukić Momčilo; Funduk Vlajko; Popović Nikola; Spehar Stipe, vodni delegat; Kosanović Dane Anka; Pavlica Dmitra Dane; Goić Dane Đuro; Grbić Sime Vajo; Rapaić Bogdana Stevo; Grubić Mane Nikola; Glumac Mile Petar Pepa, vodnik; Vlasisavljević Mile Milan; Lukić Jove Olga; Lukić Vaje Milan, puškomitraljezac; Borjan Nikole Jovo; Borjan Maniše Petar, vodnik; Borjan Petra Rade; Delić Mile Rade; Koruga Jove Nikola; Vukobratović Bogdana Dane; Delić Milana Rade; Knežević Nikole Jovo; Skoknić Miloša Nikola; Božanić Luke Rade; Barać Đukana Vlada; Knežević Mile Bude; Mirić Dane Bogdan; Mirić Dane Dragan; Zaklan Dušana Vajica; Dozet Steve Milan; Svilar Nikole Petar; Njegovan Arse Petar; Priča Đure Milan; Đerić Milana Nikola; Varićak Janka Bogdan; Kalember Rade Bude; Klačnja Bude Milan; Šuput Bude Jovan; Dmitrašinović Stojana Vajo; Jagnjić Vaje Rade, Lukić Mile Branko; Lukić Stojana Dane; Lukić Dane Ilija.

Pošto su se ostaci 4. bataljona probili, 15. januara uveče bilo je okončano povlačenje ne samo 2. brigade nego celokupnih snaga 6. divizije iz borbi oko Gračaca.

Izveštaj štaba 6. divizije (brigadni nisam pronašao) zabeležio je daje 2. brigada imala: 40 poginulih, 2 utopljena, 57 nestalih (što znači zarobljenih) i 64 ranjena borca, ukupno 163 borca izbačena iz stroja. Od toga, oko 150 je bilo iz 4. bataljona-Udarnog, što je iznosilo preko polovine njegovog brojnog stanja. Ovaj bataljon je u Gračacu zarobio 63 četnika u prvim časovima upada u mesto. Ita-

202a) Iz knjige »Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji«, Historijski arhiv u Karlovcu, 1979. Postoje mnogo boraca bilo van ovoga prostora njihova imena su nepoznata. O onima što su se probili iz okruženja nema podataka.

lijani su, po izveštaju 18. armijskog korpusa, imali 2 mrtva i 22 ranjena vojnika, dok za četnike kažu da su imali 39 poginulih, među njima i 5 oficira, ne pominjući ranjene i zarobljene.²⁰³ Sve je to uglavnom rezultat borbe 4. bataljona.



Mesto tragedije i junaštva: četnici i Italijani izvlače iz podruma pobijene ranjenike 4. bataljona, koje su zarobili uveče 15. januara 1943. pod gradinom u Gračacu

203) Zb. V-I 1, d. 102, 160. Četnički gubici bili su sigurno daleko veći, jer je i 1. bataljon 1. brigade na Bukovoj Kosi (tt. 832) ubio 12 a zarobio 52 četnika, ukupno je zarobljeno 115 četnika (AVII, k. 419, br. reg 37/1-3). Ova četnička grupacija je nakon dva dana napustila Gračac i otišla u rejon Knina u sastav snaga čiji je deo i bila, pa su možda pretrpljeni udar i gubici u Gračacu imali ne malog uticaja na ovakvu odluku.

Preduzet olako, započet ambiciozno, napad se završio porazno. Pa ipak, u šturim i površnim, u ponečem i netačnim, izveštajima štabova divizije i korpusa nema ni pomena o pravim uzrocima poraza, osim što se konstatuje nevreme kao uzrok bezuspešnog napada.²⁰⁴ Ali, ono što su propustili štabovi, nije propustio politički komesar divizije Rade Žigić. On u svom političkom izveštaju od 21. januara, političkom komesaru korpusa tačno i smelo ukazuje na uzroke i odgovornosti za težak neuspeh.²⁰⁵

»U operacijama oko Gračaca naš štab je učinio ogromne propuste« - konstatuje on u početku izveštaja, čemu sledi već izneti opis kako je došlo do odluke za napad, pa nastavlja: »Što ova operacija nije uspešno završena glavni je razlog rđavo vreme i slabe veze. Da nije bilo rđavog vremena, pa i pored slabe veze, danas se može konstatovati da bismo u potpunosti uspeli i, ako je u gradu bilo 300-400 Talijana, koji su došli te večeri. U tome pogledu naš štab nije mogao ništa učiniti pa da operacija ne otpočne, kao ni to da se poboljša veza, jer je pred sam početak akcije počela da pada strahovita kiša, koja je otežala i održavanje veze«. Nesporno je daje nevreme bilo jedan od glavnih uzroka što je došlo do potpune dezorganizacije napada u toku izvršenja (potpuno narušene veze i komandovanje u brigadi), ali je neubedljivo toliko prenaplašavanje koje ga prikazuje kao nesreću koja se nije mogla ni predvideti ni izbeći. Već je rečeno da je kiša bataljone zatekla još u rejonima prikupljanja, da ih je uporno i pojačanim ritmom pratila u nastupanju do ciljeva napada, da bi ih tu zahvatila provala oblaka i poplava. U napad se, dakle, krenulo po nevremenu, jer, vreme je bilo takvo (kiša, sneg, smrznuta zemlja, velika hladnoća i potpuna pomrčina) da je bilo očigledno da nikakve pogodnosti ni prednosti neće pružiti napadaču, već obrnuto, da će jako otežati napad. Prema tome, bilo je ne malo mogućnosti da se sve to spreči, daje štab pravovremeno uočio i pravilno ocenio nepovoljan uticaj pogoršanog vremena.

»Naš propust se - nastavlja Žigić - sastoji u tome, što smo svojom nepažnjom omogućili neprijatelju da zaokruži jedan naš bataljon, koji je bio ušao u grad i da ga izmasakrira, tako daje bataljon prepolovljen. Stvar se odigrala ovako: štab 2. brigade koji je dobio zadatak da sa svojim jedinicama likvidira samo mesto, slao je izveštaje štabu divizije, koji su bili prilično netačni. Naime, taj štab nije imao dobre veze sa bataljonima, pa je usled toga na temelju izveštaja koje je primao od svojih jedinica, a koji nisu bili u cjelosti tačni, pogrešno izveštavao i štab divizije«. I ovde je ostao neuverljiv u utvrđivanju i iznošenju činjenica. Ničim ne bi vodilo nagađanje zašto je tako postupio, kada su mu činjenice bile ili morale biti već tada poznate. Činjenica je daje štab 2. brigade imao neprekidnu vezu samo sa 1. bataljonom, možda u početku i 3. bataljonom ali pred svanuće ne, dok sa 2. i 4. bataljonom, koji su bili u najdelikatnijim položajima nije imao nikakve veze, od njihovog polaska na zadatak pa do kraja. Prema tome, izveštaji ukoliko su se odnosili na njih (ako su slati) nisu mogli biti »prilično netačni«, niti »nisu bili u cjelosti tačni«, već su mogli biti samo proizvoljni i netačni.

»Pred svanuće - piše dalje Žigić - štab 2. brigade obavijestio nas je da će morati izdati naređenje da se jedinice povuku, jer bi mogle biti ozbiljno ugrožene ukoliko sačekaju dan u gradu. Mi ne znajući, a ni štab brigade nije znao, da je jednom bataljonu uspeo da likvidira sve sem jednog dominirajućeg bunkera na Gradini, koja je ključ Gračaca, prihvatili smo taj prijedlog«. U času traženja naređenja za povlačenje nijedna jedinica nije bila u gradu, osim 4. bataljona, o čijem položaju i situaciji u tome trenutku nije se znalo ništa. Štab brigade je 15. januara tek posle podne saznao da se ovaj bataljon nalazi okružen u Gračacu, a to je autoru moralo biti poznato u vreme pisanja izveštaja. »Drug komandant

204) Zb. V-I 1, dok. 51,55, 102, i AVII, k. 419, br. reg. 37/1-3.

205) AVII, CK KPH-NOB, film 3/694-695.

divizije - produžava Žigić - po tome pitanju nije se ni konsultovao sa ostalim članovima štaba, već je uz pristanak komandanta korpusa izdao naređenje da se jedinice povuku. Ne mislim reći da se ostali članovi štaba, barem ja, ne bi složili sa naređenjem za povlačenje. U momentu, kada je drug komandant izdao naređenje jedinicama da se povuku, načelnik štaba je stavio primedbu da bi trebalo zadržati u našim rukama Bukovi vrh (to je najveća kota više samog Gračaca), međutim, drug komandant je to odbio. Tokom istrage koju smo vodili u vezi sa zaokružavanjem ovoga bataljona, utvrdili smo da je napuštanje ove kote bilo presudno za zaokružavanje bataljona«. Ovim on kao da skreće pažnju komesaru korpusa na probleme u radu štaba divizije, a posebno na nesamopouzdanost i sputanost komandanta divizije u komandovanju, naročito u prisustvu komandanta korpusa, što se odražavalo na rad štaba divizije da »učini ogromne propuste«.

»Na sastanku našeg štaba - rezimira Žigić - mi smo u detalje ispitali cijelu stvar i jednoglasno konstatovali sledeće:

1) Da na nama leži odgovornost što je došlo do zaokružavanja ovoga bataljona. Tom prilikom, drug komandant je istupio samokritički i izjavio da on sa svoje strane uviđa svoj propust, nije siguran da se takvi propusti neće i u buduće događati, jer pretpostavlja da to dolazi iz njegovog nedovoljnog vojnog znanja«. Nebitno je sada zbog čega (ali sigurno nije samo zbog »nedovoljnog vojnog znanja«, jer ga ni drugi nisu imali dovoljno).

»2) Štab 2. brigade takođe nije bio na zadovoljavajućoj visini, jer je u momentu izdavanja naređenja bataljonima da se povuku, napustio svoje mesto ne vodeći računa o tome da li će bataljoni dobiti naređenje ili ne. Tako se i dogodilo da pomenuti bataljon nije dobio naređenje za povlačenje. No ipak, propusti štaba druge brigade nisu bili odlučujući«. Očigledno iz nekih razloga politkomesar divizije nastoji da u izveštaju umanjí krupne propuste, a time i odgovornosti štaba brigade. Međutim, činjenice koje on iznosi o njihovom radu i postupcima u toku borbe, upravo su optužujuće. U postojećim okolnostima ni besprekoran rad štaba brigade teško da bi doveo do uspeha, ali bi se sigurno izbegle teške posledice.

»Naše jedinice su - upozorava Žigić - u zadnjih par meseci imale strahovite gubitke. Druga brigada je u zadnjih dva meseca imala između 400-500 izbačenih iz stroja«. Malo zatim on nastavlja: »U drugoj brigadi uslijed pretrpljenih udara a i propusta koje je učinio njihov štab, stanje je pogoršano«, dodajući da je »nastupila mala kriza« i da će »toj jedinici obratiti više pažnje«. Ako se ima u vidu daje samo nekoliko dana pred napad, upravo on tvrdio daje 2. brigada »još uvijek naša najbolja jedinica«, postaje jasno kakve su posledice nastupile usled neuspeha i velikih žrtava. Stoga, i ne samo zbog ovoga neuspeha, on pokreće pitanje valjanosti komandovanja divizijom i otuda njegov izričit predlog za utvrđivanjem odgovornosti.



p^,- komandant i komesar brigade: Mićun Šakić (desno) i Petar Babić (levo)

»Ja stojim na stanovištu i predlažem - izričit je Žigić - da bi bilo potrebno po ovoj cijeloj stvari povesti istragu i poduzeti potrebne korake pa da se ovo više ne događa, jer u redovima naših boraca sve više se oseća nezadovoljstvo i izvesno nepoverenje, koje bi razvijajući se postali opasni«. Prema predlogu, a i čelom izveštaju, istragom je valjalo utvrditi uzroke, ne samo ovoga neuspeha već i prethodnih, pa time i odgovornosti za njih. Mada je, izveštajem i predlogom, istraga locirana na štab divizije, predlog nije prošao. Ali, nepovoljno i uznemireno stanje u brigadi zbog svega što se te kobne noći desilo u Gračacu, a i pre toga, nalagali su da se, ipak, nekakva odgovornost morala utvrditi, nekoga je trebalo oglasiti krivcem za tolike žrtve. Pošto predlog za temeljitu istragu nije prihvaćen, krivci za poraz su potraženi tamo gde su se mogli pronaći bez ikakve istrage, čak bez objektivnog utvrđivanja činjenica o eventualnoj njihovoj odgovornosti.²⁰⁶¹ Na taj način je čitav slučaj okončan.

206) Sekretar partijske organizacije 2. brigade 24. januara, pored ostalog, izvestio je i o sledećem:

- daje zamenik komandanta 1. bataljona Orlović Đorđe (bio sa desnokrillnom četom), pored kazne strogim partijskim ukorom, i »smenjen sa dužnosti i poslat za borca u 4. bataljon na popravak«, jer je »imao velikih propusta u pogledu uspostavljanja i održavanja veze sa 4. bataljonom koji je pretrpio velike gubitke«. Odluka mu je, preko štaba bataljona, jednostavno saopštena bez priziva, mada ga niko iz štaba brigade nije ni upitao gde je bio i šta je radio;

- daje zamenik komandanta brigade Đuda Pokrajac, pored kazne strogim partijskim ukorom, »razrešen dužnosti i poslat kao partizan u 4. bataljon na popravak«, jer se kao zamenik komandanta i kao komandant sektora gde je operisao 4. bataljon pokazao kao nedorastao rukovodilac, tj. narodnom starešini u težim i komplikovanim momentima u samoj borbi, pao je pod uticaj pogrešnog stava u onom momentu borbe i donošenju odluka štaba 4. bataljona (AVII, film 4/169-172).